

ISSN: 1309 4173 (Online) 1309 - 4688 (Print)

Volume 7 Issue 4, p. 1-23, December 2015

DOI Number: 10.9737/hist.20152715321

Osmanlı Devleti'nin Dış Borçları ve Yeniden Yapılandırma Süreci (1930-1933)

*Foreign Debts of the Ottoman Empire and Debt Restructuring Progress
(1930-1933)*

Dr. Gürbüz ARSLAN

Öz: Arşiv belgeleri, Meclis tutanakları, basın, süreli yayınlar, hatırat, makale ve kitaplardan yararlanılarak hazırlanan bu çalışma Osmanlı Devleti'nden kalan dış borçların yeniden yapılandırıldığı 1930-1933 yılları arasındaki görüşmeleri inceleyerek, görüşmeler sonunda imzalanan 1933 tarihli borçlar sözleşmesi ile Türkiye'nin 107.528.461 altın liralık borcunun 8.578.343 altın liraya düşürülmesinin büyük bir diplomasi başarısı olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Türkiye, Dış Borçlar, Düyun-ı Umumiye İdaresi

Abstract: Relying on primary archival documents, Turkish Parliament records, and press along with periodicals and secondary sources, this article examines the negotiations to restructure Ottoman debt between 1930 and 1933. The article presents that the 1933 debt agreement, which brought down Turkey's debt burden from 107,528,461 gold Turkish lira to 8,578,343 gold Turkish lira, was a great diplomatic achievement of Turkey.

Keywords: Ottoman Empire, Turkey, Foreign Debts, Ottoman Public Debt Administration

Giriş

Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomisindeki olumlu gidişat Kanuni'den sonra fetih hareketlerinin yavaşlamasıyla birlikte durdu. Çünkü fetihler azalınca Osmanlı hazinesi önemli bir gelir kaynağından mahrum oldu. Coğrafi Keşifler sonucu Osmanlı toprakları üzerinden geçen ticaret yollarının Okyanuslara kayması, Amerika'dan kıymetli madenlerin Avrupa'ya oradan da Osmanlı İmparatorluğu'na akması, Osmanlı ihraç mallarının ucuzlaması, Avrupa'dan alınan gelişmiş silahların yüksek maliyeti, devletin fiyat ve mali politikasını altüst etti. Bu olumsuzluğa sürekli artan maaş ödemeleri, yenilgilerin başlamasıyla birlikte fazlalaşan savaş masrafları ve vergi gelirlerinin azalması eklenince Osmanlı maliyesi 18. yüzyıldan itibaren bozulmaya başladı.¹ Bu durumun yarattığı ekonomik, siyasi, askeri ve sosyal faktörler de dış borçlanmaya giden yolun temel taşlarından biri oldu.

1-İlk Dış Borç Alma Teşebbüsleri

18. yüzyılın son çeyreğinde, arka arkaya gelen büyük mağlubiyetler ve ödenen harp tazminatları nedeniyle Osmanlı ekonomisi iyice kötüleşti. Osmanlı-Rus savaşının başladığı 1787 yılında ise hazinede savaş masraflarını karşılamaya yetecek para yoktu. Osmanlı İmparatorluğu, savaşı devam ettirmek için devlet ileri gelenlerinden para istenmesi, Avrupalı tüccardan pamuk ve hububat gibi ürünler karşılığında borç alınması, iç borçlanmaya gidilmesi gibi çarelere başvurdu. Bu teşebbüsler olumsuz sonuçlanınca da yabancı bir devletten borç

¹ Bayram Kodaman, "Osmanlı Devleti'nin Yükseliş ve Çöküş Sebeplerine Genel Bakış", *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.16, Aralık 2007, s.2-13.

alınması fikri gündeme geldi. İlk önce Hollanda daha sonra İspanya ile temasa geçildi. Fakat bu temaslar başarısızlıkla sonuçlandı.² Osmanlı Hükümeti daha sonra Fas Sultanı'na müracaat etti, hatta Cezayir ve Tunus ocaklarını da yokladı. Ama oradan da olumlu bir yanıt alınamadı. Bunun üzerine devletin ve halkın elindeki altın ve gümüş eşyalar toplanarak, darphanede para bastırılmak suretiyle savaş ihtiyaçlarının bir kısmı karşılanabildi.³ II. Mahmut döneminde de İngiltere'den borç almak için girişimde bulunuldu ama sonuç alınamadı.⁴ Abdülmecit tahta çıktığında ise Osmanlı İmparatorluğu'nun mali durumu çok kötü bir haldeydi. Düzenli bir vergi sisteminin kurulamaması, para değerinin sağlanamaması, israfların artması, devletin ciddi bir bütçe çalışması yapmaması da maliyedeki kötü gidişatın devam etmesine neden oldu. Dış borç alımı gündeme geldiyse de bir sonuç alınamadı.⁵

1850 yılında Osmanlı İmparatorluğu memur aylıklarını ödeyemeyecek duruma düşünce⁶ Sadrazam Mustafa Reşit Paşa, borç almak için Paris ve Londra Bankalarına başvurdu. Yapılan görüşmeler sonucunda bütçenin üçte birine denk gelen 55 milyon franklık (260 milyon kuruş) borç verilmesi konusunda antlaşma imzalandı. Antlaşmanın yürürlüğe girmesi için padişahın onayı beklenirken tahviller Paris'te piyasaya çıkarıldı. Bu durum Osmanlı halkında büyük tepki yarattı. Mustafa Reşit Paşa sadrazamlıktan alındı.⁷ Padişah'ın eniştesi Fethi Paşa da dış borçlanmanın doğuracağı tehlikeler konusunda padişahı uyarınca padişah 2.2 milyon Osmanlı lirası tazminat ödemeyi kabul ederek antlaşmayı iptal etti.⁸

2-1854-1877 Yılları Arasındaki Borçlanma

1854 yılında Osmanlı İmparatorluğu'nun içinde bulunduğu mali koşullar son derece kötüleşmiş, dış ticaret dengesi bozulmuş, bütçe açıkları artmış, Galata Bankerlerinden alınan borç 16.1 milyon Osmanlı lirasına yükselmişti. Bu olumsuz tabloya ödemelerde sıkıntı yaşanması, yapılması planlanan iç borçlanmanın sıkıntıları gideremeyeceğinin anlaşılması, 7.5 milyon liralık bütçenin 18.7 milyon lira dolaylarında tahmin olunan savaş giderlerini karşılayamayacak olması eklenince ülke tam bir mali krize girdi. Hükümet de mali krizi aşmak için dış borç almaya karar verdi.⁹

Padişah Abdülmecit, 4 Ağustos 1854 tarihli bir irade ile Hükümet'e 5 milyon İngiliz sterlini kadar borçlanma yetkisi verdi. Bunun üzerine Palmer ve Ortakları (Londra), Goldschmid ve Ortakları (Paris) isimli kuruluşlarla görüşülmeye başlandı. Görüşmeler 24 Ağustos 1854 tarihinde ilk dış borç antlaşmasının imzalanmasıyla sona erdi.¹⁰ Osmanlı

² Hollanda ile yapılan borç görüşmeleri iki ülkenin uzaklığı, para birimleri arasındaki fark ve borca karşılık verilecek tarım ürünlerinin ayanların elinde olması gibi nedenlerle kesilmişti. İspanya ise ülkesinin Osmanlı-Rus savaşında tarafsız olduğunu söyleyerek borç vermeyeceğini bildirmişti. Bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C.IV, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1982, s.596-602.

³ Necdet Aysal, "Kırım Savaşı'ndan Lozan Barış Antlaşması'na Osmanlı Dış Borçlarının Tarihsel Gelişimi", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S.53 (Lozan Antlaşması Özel Sayısı), Ankara 2013, s.3-4.

⁴ İngiltere, Osmanlı İmparatorluğu'na 1 milyon Sterlin borç verebileceğini bunun karşılığında da Akdeniz'de bulunan İngiliz donanmasının kereste, buğday ve bakır ihtiyacının karşılanmasını istedi. Ancak, Osmanlı Hükümeti'nin talep edilen ürünleri ne dereceye kadar tedarik edeceğine dair araştırmaları uzun sürünce borç antlaşması imzalanamadı. Bkz. Ziya Karamursal, *Osmanlı Mali Tarihi Hakkında Tetkikler*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989, s.15.; Aysal, *age*, s.5.

⁵ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C.VI, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1983, s.205-207.

⁶ Vahdettin Engin, "İlk Alımışından 135 Yıl Sonra Dış Borçlar Tarihine Bir Bakış", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C.5, İzmir 1990, s.265.

⁷ Karal, *age*, s.209-210.

⁸ Cevdet Küçük-Tevfik Ertüzün, "Düyun-ı Umumiye", *İslam Ansiklopedisi*, C.10, İstanbul 1994, s.58.

⁹ Biltekin Özdemir, *Osmanlı Devleti Dış Borçları*, Ankara Ticaret Odası Yayını, Ankara 2009, s.45.

¹⁰ Faruk Yılmaz, *Osmanlı'nın Borç Batağı Düyun-ı Umumiye*, İz Yayıncılık, İstanbul 2011, s.55.

JHS

2

**History
Studies**

*Volume 7
Issue 4
December
2015*

Hükümeti kendisine verilen borçlanma yetkisinin tamamını kullanmayarak sadece 3 milyon İngiliz sterlini borçlandı. 22 Osmanlı lirası, 20 İngiliz sterlini ettiği için aslında borçlanılan miktar 3.3 milyon Osmanlı lirası oldu. Borcun ihraç fiyatı % 80 olduğu için Osmanlı İmparatorluğu, borçlandığı paranın tamamını değil % 80'ine denk gelen 2.64 milyon Osmanlı liralık kısmını aldı.¹¹ 1854'te başlayan dış borçlanma sonraki dönemlerde de devam etti. Osmanlı İmparatorluğu, 1854-1874 yılları arasında 15 kez dış borçlanma yaptı.¹² Yirmi yıllık bu sürecin ilk 10 yılında imparatorluk makul oranlarda borçlanma yaparken 1865 yılından itibaren borç miktarları önemli oranlarda arttı.¹³ Borçlanmanın zamanı, nedeni, miktarı, ele geçen kısmı ve faizi şu şekilde gerçekleşti:

Tablo 1: Osmanlı Borçları (1854-1875)¹⁴

Yılı	Borçlanma Nedeni	Borçlanılan Ana Para	Ele Geçen Miktar	Faiz (%)
1854	Kırım Savaşı'nın giderlerini karşılamak	3.300.000	2.640.000	6
1855	Kırım Savaşı'nın giderlerini karşılamak	5.500.000	5.644.375	4
1858	Kağıt paraların tedavülden çekmek	5.500.000	4.180.000	6
1860	Birikmiş dış ve iç borç ödemek	2.240.942	1.400.588	6
1862	Kağıt paraların madeni para ile değiştirilip piyasadan çekmek	8.800.000	5.984.000	6
1863	İstanbul bankerlerine olan borcu ödemek, değerini kaybeden madeni bakır paraların tedavülden çekmek	8.800.000	6.248.000	6
1865	Dış ve iç borçları ödemek	6.600.000	4.356.000	6
1865	Dış ve iç borçları uzun vadeli borçlanmaya çevirmek	40.000.000	20.000.000	5
1869	Bütçe açığını kapatmak, dış borç taksitlerini ödemek	24.444.442	13.200.000	6
1870	Rumeli Demiryolunu yapmak	34.848.000	11.194.920	3
1871	Dış borçların yıllık taksitini ödemek	6.270.000	4.577.100	6

¹¹ Hakkı Yeniay, *Osmanlı Borçları Tarihi*, Mehmet İhsan Matbaası, Ankara 1936, s.9-11.

¹² Küçük-Ertüzün, *age*, s.58.

¹³ İsmail Yıldırım, "Ondokuzuncu Yüzyıl Osmanlı Ekonomisi Üzerine Bir Değerlendirme (1838-1918)", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.11, S.2, Elazığ 2001, s.319.

¹⁴ Borçlar konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Yeniay, *age*, s.9-45.; Kırkor Kömürçan, *Türkiye İmparatorluk Devri Dış Borçlar Tarihi*, Şirketi Mürettibiyeye Basımevi, İstanbul 1948, s.12-46; Alptekin Müderrisoğlu, *Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları*, Maliye Bakanlığı Yayınları, Ankara 1974, s.135-140; Erdoğan Keskinç, *Osmanlı Düyun-ı Umumiye İdaresi'nin Kuruluşu*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1997, s.43-53; Faruk Yılmaz, *Hukuki İktisadi Mali Yönleriyle Osmanlı Borçlarının (Düyun-ı Umumiye-i Osmaniye'nin) Tasfiyesi Meselesi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1995, s.13-21; Nihad S.Sayar, *Türkiye İmparatorluk Dönemi Siyasi, Askeri, İdari ve Mali Olayları*, Nihad Sayar Yayın ve Yardım Vakfı Yayınları, İstanbul 1978, s.193-222; Mehmet Fatih Ekinci, *Türkiye'nin Mali İntiharı*, Platin Yayınları, Ankara 2008, s.246-267.

1872	Dış borçların yıllık taksitini ödemek	5.302.220	5.222.686	9
1873	Dış borçların yıllık taksitini ödemek	12.612.110	6.832.551	5
1873	Bütçe açığını kapatmak	30.555.558	16.500.000	6
1874	Dış borçların yıllık taksitini ödemek	44.000.000	19.140.000	5
Toplam		238.773.272 Osmanlı lirası	127.120.220 Osmanlı lirası	

Alınan paralar daha çok savaşların giderlerinde, sarayların yapımında, isyanların bastırılmasında ve bürokrasinin maaşlarının karşılanmasında kullanıldığı¹⁵ için vadesi gelen borçlar tekrar borç alınarak ödendi. 1874-1875 Osmanlı bütçe geliri 25.104.928 Osmanlı lirası, dış borç taksit ödemesi 13.2 milyon Osmanlı lirası, iç borç da 17 milyon Osmanlı lirası civarında olunca borçların ödenemeyeceği anlaşıldı.¹⁶ Osmanlı Hükümeti de 6 Ekim 1875¹⁷'de İstanbul gazetelerinde bir duyuru yayımlayarak, borç faizi tutarının sadece yarısını para olarak, geri kalan borcu ise yeni basılıp dağıtılacak yüzde 5'lik hisse senetleriyle ödemeye karar verdiğini açıkladı. Ancak söz verdiği ödemeleri de yapamayınca Mart 1876'da bütün borç ödemelerini durdurdu.¹⁸ Avrupa kamuoyu ise bu karara büyük tepki gösterdi ve 1877-78 yılında Osmanlı-Rus savaşında Osmanlı'yı yalnız bıraktı.¹⁹ Savaşın sona eren Berlin Konferansında ise Osmanlı İmparatorluğu'nun Rusya'ya ödeyeceği savaş tazminatını mevcut borçlarını ödedikten sonra yapması, Osmanlı maliyesinin kontrolü için de uluslararası bir kurul oluşturulması yönünde kararlar alındı.²⁰ Osmanlı borçlarının bir kısmının da Bulgaristan, Sırbistan ve Karadağ'a aktarılması kabul edildi. Fakat bu ülkeler kendi üzerlerine düşen payı kabul etmedi.²¹

3-Düyun-ı Umumiye'nin Kurulması ve 1881-1914 Yılları Arasındaki Borçlanma

Osmanlı Hükümeti 1879 yılında Osmanlı Bankası ve İstanbul'daki diğer bankerlere bir antlaşma yaparak, onlara olan borcunu 10 yılda ödemeyi taahhüt etti. Teminat olarak da tütün, tuz, pul, balık, bazı yerlerin ipek vergisiyle alkolden sağlanan gelirleri gösterdi. Bunun üzerine dış alacaklılar, Galata bankerlerine imtiyazlı davranıldığını ileri sürerek Osmanlı Hükümeti'ni protesto etti. Hükümet de alacaklı devletlere, borçların yeniden yapılandırılmasını gerektiğini aksi takdirde hiç kimsenin eline bir şey geçmeyeceğini bildirdi. İlgili devletler de bunu kabul edince borçların yapılandırılması için iki taraf arasında görüşmeler başladı.²² 1 Eylül 1881 tarihinde başlayan görüşmeler yirmi dört oturum şeklinde 28 Aralık 1881 tarihine kadar devam etti. Görüşmelerde Osmanlı Devleti'nin borç miktarı ve ödeme şekilleri üzerinde duruldu.²³

¹⁵ Şefika Kurnaz, "Osmanlı Borçları (1854-1954)", *Milli Eğitim Dergisi*, S.90, Ekim 1989, s.64.

¹⁶ Keskinlik, *agt.*, s.68.

¹⁷ 6 Ekim 1875 tarihinde ilan edilen moratoryum hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Murat Koraltürk, "Osmanlı Borçları ve 1875 Moratoryumu (6 Ekim 1875)", *Tarih ve Toplum*, C.24, S.142, Ekim 1995, s.51-56.

¹⁸ Metin Kopar-Murat Yolun, "18. Ve 19. Yüzyıllarda Osmanlı Borçlar Tarihine Bir Bakış", *History Studies*, Mart 2012, s.345.

¹⁹ Erhan Afyoncu, "10 Soruda Osmanlı Borçları", *Popüler Tarih*, S.12, Mayıs 2001, s.19.

²⁰ Donald C.Blaisdell, *Osmanlı İmparatorluğunda Avrupa Mali Denetimi Düyun-ı Umumiye*, Çev: Ali İhsan Dalgıç, Doğu Batı Yayınları, İstanbul 1979, s.82-83.

²¹ Erdoğan Keskinlik, "Dış Borçlar Sürecinde Düyun-ı Umumiye İdaresi", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, S.20, Eylül 1998, s.54.

²² Afyoncu, *agt.*, s.19.

²³ Keskinlik, *agt.*, s.56. Oturumların içeriği hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Keskinlik, *agt.*, s.77-89.

JHS

4

*History
Studies*

*Volume 7
Issue 4
December
2015*

Alacaklı devletler, borçların düzenli ödenmesi için milletlerarası bir komisyon kurulmasını isterken Osmanlı temsilcileri bu öneriyi reddetti. Buna karşılık alacaklı devletlerin temsilcilerinin de yer alacağı Düyun-ı Umumiye (genel borçlar) isimli bir komisyon kurulmasını kabul etti. Osmanlı Hükümeti de bu durumu 20 Aralık 1881 (28 Muharrem 1229) tarihli ‘Muharrem Kararnamesi’ olarak bilinen kararname ile onayladı.²⁴ Böylece alacaklı 6 ülke temsilcisi ile Osmanlı temsilcisi dahil 7 üyeden oluşan Düyun-ı Umumiye Meclisi kuruldu. Düyun-ı Umumiye Meclisi, Osmanlı İmparatorluğu’nun 1854’ten itibaren aldığı dış borçları ödeme için üstlenecek,²⁵ tuz, alkol, pul, balıkçılık, tütün²⁶ ve ipekten alınan vergilerle damga resmi ve bazı bölgelerden alınan vergiler (Bulgaristan, Kıbrıs, Doğu Rumeli vergisi) gibi önemli gelir kaynaklarını doğrudan denetim altında tutacaktı. Yani Osmanlı Devleti’nin belirlediği devlet gelirlerini tahsil edip alacaklılara verecekti.²⁷ Bunun karşılığında da Osmanlı Hükümeti’nin 219.938.559 Osmanlı lirası olan dış borcu 125.250.943 Osmanlı lirasına düşürülecekti.²⁸

Osmanlı Hükümeti, Muharrem Kararnamesi’nden sonra 5 yıl boyunca dışarıdan borç almayarak Osmanlı Bankası’ndan aldığı avanslarla idare etti. Fakat aldığı avanslar 4.5 milyon Osmanlı lirasına ulaşınca, kısa vadeli borçları uzun vadeli hale getirmek için 1886 yılında yeniden borçlanmak zorunda kaldı ve 6.5 milyon Osmanlı lirası borç aldı.²⁹ Böylece yeni bir borçlanma süreci başladı ve bu süreç II. Meşrutiyet’in ilanına (1908) kadar devam etti. Bu dönemdeki borçlar önceki yıllara göre daha uygun şartlarda gerçekleşirken, daha çok bütçe açığını kapatmak için kullanıldı.³⁰ Bu dönemdeki borçlanmaların zamanı, nedeni, miktarı, ele geçen kısmı ve faizi de şu şekilde gerçekleşti:

Tablo 2: Osmanlı Borçları (1885-1908)³¹

Yılı	Borçlanma Nedeni	Borçlanılan Ana Para	Ele Geçen Miktar	Faiz %
1886	Osmanlı Bankasından alınan borçları ödemek	6.500.000	6.500.000	5
1888	Haydarpaşa-İzmit demiryolu hattının yapımı için gerekli ödemelerde bulunmak	264.000 (6.000.000 Frank)	-	
1888	Almanya’dan satın alınan askeri malzemenin bedelini ödemek	1.650.000 (30.000.000)	1.155.352	5

²⁴ Naci Tepir, *Osmanlı Devleti’nde İlk Devlet Borçları Düyun-ı Umumiye*, Yeni Asya Matbaası, İstanbul 2008, s.106.

²⁵ Düyun-ı Umumiye İdaresinin yönetim şekli, personel yapısı, görev ve yetkileri konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Keskinliç, *agt.*, s.100-155.

²⁶ Muharrem Kararnamesi’nin 9.maddesi ile tütün tekeli Düyun-ı Umumiye Meclisine bırakılmış ayrıca meclise tütün tekeli üçüncü bir şahsa ihale etme hakkı verilmişti. Bu maddeye dayanarak Fransız alacaklıların girişimi ile tütün tekeli işletmek amacıyla Reji İdaresi kurulmuştu. Reji İdaresi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Erdoğan Keskinliç, “Reji İdaresi ve Kuruluşu” *Akademik Araştırmalar Dergisi (Osmanlı Özel Sayısı)*, S.4-5, 2000, s.657-676.

²⁷ Engin, *agm.*, s.270.

²⁸ Keskinliç, *Dış Borçlar...*, s.56.

²⁹ Sait Açıba, *Osmanlı Devleti’nin Dış Borçlanması (1854-1914)*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, Afyon 1995, s.107-108.

³⁰ Kurnaz, *agm.*, s.67-69.

³¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Yeniay, *age*, s.72-95; Kömürcan, *age*, s.86-106.; Müderrisoğlu, *age*, s.142-146.; Keskinliç, *agt*, s.54-61.; Yılmaz, *agt*, s.31-36.; Ekinci, *age*, s.303-324.; S.Sayar, *age*, s.257-271.

JHS

5

History
Studies

Volume 7
Issue 4
December
2015

		Mark)		
1890	Eski borçların bir kısmını yeni bir borçlanmaya dönüştürmek	8.609.964	6.457.473	4
1890	İç ve dış borçları yapılandırmak	4.999.500	4.400.000	4
1890	Selanik-Manastır demiryolunu yapan şirkete kilometre teminatını ödemek	24.069 (547.030 Frank)	–	
1891	1877 tarihli borçlanmayı yapılandırmak	6.948.612	6.253.750	4
1893	Bütçe açığını kapatmak	1.000.000	700.000	4
1894	Rumeli Demiryolları imtiyazını alan şirketten alınan borcu ödemek	1.760.000 (40.000.000 Frank)	1.293.600	4
1894	1854, 1871 tarihli borçlanmaları yapılandırmak	9.033.574	8.220.552	3,5
1896	Mevcut borçları ödemek ve Girit isyanının yol açtığı giderlerini karşılamak	3.272.720	2.794.084	5
1898	Rusya'ya harp tazminatı ödemek	300.000	–	
1902	1886 tarihli borçlanmayı yapılandırmak	8.620.020	6.880.016	4
1903	Konya-Bağdat demiryolunu yapan şirkete kilometre teminatını ödemek	2.376.000	2.376.000	4
1903	1888 tarihli borçlanmayı yapılandırmak	2.640.000	2.112.000	4
1903	Düyun-ı Umumiye'nin isteği üzerine borçları yapılandırmak	32.738.772	–	
1904	Bütçe Açığı	2.750.000	2.158.750	4
1905	1901 tarihli borç sözleşmesinin şartlarını yerine getirmek	5.306.664	4.248.932	4
1905	Almanya'dan alınan askeri malzemenin parasını ödemek	2.640.000	2.098.800	4
1906	1890 tarihli tahvilleri, 1906 tahvilleri ile değiştirmek	9.537.000 (Tedavüle çıkan)	1.397.971	4
1908	Bağdat Demiryolu için	9.988.000	9.988.000	4
Toplam		120.958.895 Osmanlı lirası	69.035.280 Osmanlı lirası	

JHS
6

*History
Studies*

*Volume 7
Issue 4
December
2015*

Osmanlı Hükümeti, II. Meşrutiyet (24 Temmuz 1908)'in ilanından sonra ordu ve donanmayı modernize etmek, bayındırlık ve eğitim işlerine gereken önemi vermek için

çalışmalara başladı. Fakat yapılacak işler için bütçenin yeterli gelmeyeceğini görünce dış borç almaya karar verdi.³² I. Dünya Savaşı'nın başladığı tarihe kadar da 8 kez dış borçlanma yaparak 45.767.412 Osmanlı lirası borçlandı. Borçlandığı paranın tamamını değil 39.002.486 Osmanlı liralık kısmını aldı.³³ Bunun da önemli bir bölümünü demiryolu yapımı, geri kalanını da bütçe açığı, Konya Ovası'nın sulanması, alt yapı yatırımları ve tersanelerin güçlendirilmesi için kullandı.³⁴ 1914 yılı itibariyle Osmanlı İmparatorluğu'nun dış borçlar toplamı 153.7 milyon Osmanlı lirasına ulaşırken borcunun % 49'u Fransa'ya, % 20'si Almanya'ya, % 11'i Belçika'ya, % 7'si İngiltere'ye, % 3'ü Hollanda'ya, % 1'i İtalya'ya, % 1'i de Avusturya-Macaristan'a aitti.³⁵

4- Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Yapılan Borçlanma

Osmanlı İmparatorluğu savaşa girdiğinde bütçesi 34 milyon Osmanlı lirasıydı. Bunun yaklaşık 14 milyonu Düyun-ı Umumiye'nin geri kalan 20 milyonu da devletin payına düşmekteydi. Bu bütçenin de 9.5 milyona yakın bir kısmı askerlere tahsis edilmişti. Ayrıca savaş dolayısıyla devlet gelirlerinde 7-8 milyon Osmanlı lirası civarında bir düşüş bekleniyordu.³⁶ Böyle bir ortamda Almanya, müttefiki Osmanlı'nın savaş giderlerini karşılamak yerine ona, 1914 yılında 5 milyon, 1915 yılında 24.046.493, 1916 yılında 73.981.400, 1917 yılında 53.5 milyon, 1918 yılında 24 milyon Osmanlı lirası avans verdi. Yani Osmanlı İmparatorluğu'nu 180.527.893 Osmanlı lirası borçlandırdı. Ayrıca, Avusturya-Macaristan'da 2.173.046 Osmanlı lirası avans alındı.³⁷ Böylece dış borçlar toplamı 1918 yılında 303.7 milyon Osmanlı lirasına ulaştı.³⁸ I. Dünya Savaşı İtilaf Devletleri'nin galibiyetiyle sonuçlanınca İtilaf Devletleri, Sevr Antlaşmasıyla, Osmanlı İmparatorluğu'nu Almanya, Avusturya, Bulgaristan ve Macaristan'a olan borçlarından dolayı sorumlu tutmadı. Yalnız dış borç miktarını 161.845.116 Osmanlı lirası olarak yeniden belirledi.³⁹ Ayrıca Düyun-ı Umumiye Meclisini sadece İngiliz, Fransız, İtalyan tahvil sahipleri temsilcileri ile Osmanlı Bankası temsilcinden oluşan yeni bir yapıya kavuşturarak, Osmanlı Hükümeti'ne karşı değil İtilaf Devletlerine karşı sorumlu olmasını sağladı.⁴⁰

5-Lozan Konferansı ve Osmanlı Dış Borçlarının Paylaşımı

20 Kasım 1922 tarihinde toplanan Lozan Barış Konferansı'nda Osmanlı dış borçları ilk olarak 27 Kasım 1922'de ele alındı. Görüşmelerde Türk tarafı, Hükümetin kendilerine verdiği talimatname⁴¹ doğrultusunda İmparatorluk dönemi borçlarının Osmanlıdan toprak elde eden

³² Kömürcan, *age*, s.106.

³³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Yeniay, *age*, s.95-105; Kömürcan, *age*, s.106-110; Müderrisoğlu, *age*, s.146-148; Keskinliç, *agt*, s.61-64; Yılmaz, *agt*, s.36-38; Ekinci, *age*, s.325-337; Sayar, *age*, s.281-285.

³⁴ Erdem Aksoy, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Yenileşme Döneminde Dış Borçların Bütçe Açıklarının Finansmanı Üzerindeki Etkisi (1699-1923)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2012, s.149.

³⁵ Müderrisoğlu, *age*, s.146-148.

³⁶ Ali Akyıldız, *Osmanlı Finans Sisteminde Dönüm Noktası Kağıt Para ve Sosyo-Ekonomik Etkileri*, Eren Yayıncılık, İstanbul 1996.

³⁷ Ekinci, *age*, s.338.

³⁸ Cihan Duru-Kemal Turan-Abdurrahman Öngöçlü, *Mondros'tan Cumhuriyet'e Mali ve Ekonomik Sorunlar*, Tisa Matbaacılık Yayınları, Ankara 1982, s.94.

³⁹ Ekinci, *age*, s.336-340.

⁴⁰ Keskinliç, *Dış Borçlar...*, s.60.

⁴¹ Ankara Hükümeti, Lozan Konferansı'nda baş müzakereci olarak İsmet İnönü, yardımcı temsilci olarak da Rıza Nur ve Hasan Saka Bey'in görevlendirilmesini uygun bulurken Lozan'da Türk heyeti'nin savunacağı 14 maddeden oluşan bir talimatname hazırlamıştı. Bu talimatnamenin 10.maddesi dış borçlarla ilgili olup şu ifadelerle yer vermişti: "Düyun-u Umumiye: Türkiye'den ayrılan memleketlere dağıtımı, Yunanlılara devri, yani tamirata karşılık tutulması, olmadığı takdirde 20 yıl ertelenmesi gerekir. Düyun-u Umumiye İdaresi ortadan kalkacaktır. Güçlükler çıktığı takdirde Ankara'ya sorulacaktır." Ayrıntılı bilgi için bkz. Aysal, *agm*, s.14.

JHS

7

History
Studies

Volume 7
Issue 4
December
2015

devletlerarasında paylaştırılması gerektiği tezini savundu.⁴² Uzun süren görüşmelerin sonucunda, 17 Ekim 1912'den önceki Osmanlı borçlarının, Balkan Savaşı sonunda Osmanlı İmparatorluğu'ndan toprak kazanan devletlerarasında, 17 Ekim 1912'den 1 Kasım 1914'e kadar yaptığı borçların ise Lozan Antlaşması ile Asya'da doğan devletlerarasında bölüştürülmesine karar verildi. Yani Osmanlı İmparatorluğu borçları Türkiye ile İtalya, Arnavutluk, Bulgaristan, Yunanistan, Yugoslavya, Irak, Suriye, Lübnan, Filistin, Maverai Şeria, Necit, Hicaz, Asir, Yemen Hükümetleri arasında paylaştırılacaktı. Ayrıca Türkiye, 1855, 1891 ve 1894 tarihli Osmanlı borçlarından muaf tutulurken⁴³ paylaştırılacak anapara borç miktarına faizlerin ilave edilmesi kabul edildi. Borçları yüklenen devletler borçlarını, anlaşmanın yürürlüğe girdiği tarihten başlamak üzere 20 yılda ödeyecek, ödemenin altın lira mı, Sterlin mi yoksa Fransız frangı olarak mı yapılacağına daha sonra karar verilecekti.⁴⁴

Düyun-ı Umumiye Meclisi, Lozan Barış Antlaşması'nın 24 Temmuz 1923'te imzalanmasıyla birlikte Osmanlı İmparatorluğu'nun borçlarını belirlenen esaslar dahilinde paylaşım için harekete geçti. Çalışmalarını da 6 Kasım 1924 tarihinde tamamlayarak ilgili devletlere ödemeleri gereken yıllık taksitleri ve taksitlerin hangi para birimi ile ödeneceğini tebliğ etti.⁴⁵ Fakat İngiltere, Yunanistan, Fransa ve Türkiye, tebliğe Milletler Cemiyeti nezdinde itiraz edince Milletler Cemiyeti sorunu çözmek için Hukuk Profesörü M.Eugene Borel'i görevlendirdi. E.Borel de 18 Nisan 1925 tarihinde çalışmalarını tamamlayarak, borç miktarı, borcun paylaşımı, borçların ödeneceği para birimi gibi konulara ilişkin raporunu Düyun-ı Umumiye Meclisine sundu.⁴⁶ Hakem, raporunda Düyun-ı Umumiye Meclisinin borçların ödeneceği para birimini tespit edemeyeceğini çünkü böyle bir yetkisi olmadığını belirtirken, Osmanlı borçlarından Türkiye hissesine düşen % 65.89'luk payın ise % 65.32 olarak yeniden değerlendirilmesini istedi.⁴⁷ Rapor doğrultusunda yapılan düzenleme sonucunda 129.604.910 altın lirası tutarındaki Osmanlı borcundan Türkiye Cumhuriyeti'ne düşen pay 84.597.495 altın lirası oldu. Ancak bu miktara ödenmemiş taksitler ve avanslar dahil edilince, toplam Osmanlı borcu (129.604.910 altın lirası anapara + 30.437.441 altın lirası taksitler + 1.561.482 altın lirası avanslar dahil) 161.603.833 altın lirasına çıkınca, bu yeni toplam içinde Türkiye'nin payı (161.603.833 x % 65,32 =) 105.559.623 altın lira olarak hesap edildi. Faiz oranlarının da % 4-8 olarak uygulanmasına karar verildi.⁴⁸

6-1928 Tarihli Paris Sözleşmesi ve Borçların Ödeme Planı

Türkiye'nin borç miktarı netleştikten sonra sıra ödemenin zamanına ve hangi para ile yapılacağına geldi. Bu hususları tespit etmek için Türk temsilciler ile alacaklı ülkelerin temsilcileri arasında Ağustos 1925'de başlayan görüşmeler⁴⁹ 13 Haziran 1928 tarihinde Paris Sözleşmesi'nin imzalanması ile sona erdi.⁵⁰ Paris Sözleşmesi ile dış borçların toplam miktarı 107.528.461 altın lira olarak belirlendi.⁵¹ Ödemeler ise 1 Haziran 1929 tarihinden başlayacak

⁴² Sevtap Demirci, *Belgelerle Lozan, Taktik-Stratejik-Diplomatik Mücadele 1922-1923*, Çev: Mehmet Morali, Alfa Yayınları, İstanbul 2011, s.90.

⁴³ Türkiye, Lozan Antlaşması ile 1882 yılından beri İngiliz işgali altında bulunan Mısır Hıdivliği üzerindeki tüm haklarından vaz geçince, ödeme kaynağı Mısır'dan alınan vergiler olarak tespit edilen 1855, 1891 ve 1894 yıllarına ait tüm borç yükümlülüklerinden de kurtuldu. Bkz. Ekinci, *age*, s.346.

⁴⁴ Yeniay, *age*, s.111-118.; Kömürçan, *age*, s.117-122.; Yılmaz, *agt*, s.125-131.

⁴⁵ Şükrü Saraçoğlu, "Borçlar Meselesinin Halli", *Ülkü*, C.I, Sayı 5, 5 Haziran 1933, s.337.

⁴⁶ Yeniay, *age*, s.119.

⁴⁷ Ekinci, *age*, s.348.

⁴⁸ Yeniay, *age*, s.130.; Yılmaz, *age*, s.335-342.; Ekinci, *age*, s.347-349.; Keskinçelik, *age*, s.169.

⁴⁹ Yılmaz, *age*, s.228.

⁵⁰ Sözleşmenin imzalanması için bkz. *Cumhuriyet*, 14-15 Haziran 1928.

⁵¹ Yeniay, *age*, s.160; Yılmaz, *agt*, s.167.; Ekinci, *age*, s.351.; Antlaşmaya Fenerler avansı dahil edilmediği gibi 1 altın lira 7,21657 gr sikke olarak tanımlandı ve 8,5 Türk lirası olarak belirlendi. Böylece Türkiye'nin Türk lirası

JHS

8

*History
Studies*

*Volume 7
Issue 4
December
2015*

ve şu şekilde olacaktır:

7 yıl, (1.6.1929 - 31.5.1936 döneminde) yılda 2 milyon altın lira

6 yıl, (1.6.1936 - 31.5.1942 döneminde) yılda 2.38 milyon altın lira,

5 yıl, (1.6.1942 - 31.5.1947 döneminde) yılda 2.78 milyon altın lira,

5 yıl, (1.6.1947 - 31.5.1952 döneminde) yılda 3.18 milyon altın lira

3 yıl, (1.6.1952-31.5.1955 döneminde) yılda 3.4 milyon altın lira olmak üzere, borçlar bitinceye kadar ödenecekti.⁵²

Ayrıca, Paris Sözleşmesi'nde Düyun-ı Umumiye İdaresi Yönetim Kurulu'nun "Eski Osmanlı İmparatorluğu'nun Taksim Edilmiş Düyun-ı Umumiye Meclisi" kısaca Borçlar Meclisi adıyla Muharrem Kararnamesi'ndeki kuruluşuna uygun olarak (Alman tahvil sahipleri temsilcisine yer verilmemiştir) yapılandırılıp varlığını sürdürmesi kabul edildi. Bu kuruluşun yanında, Tahvil Hamilleri Meclisi de oluşturulacak, her iki Meclisin ortak idare merkezi Paris'te olacaktır. Osmanlı borçları bu iki Meclis tarafından yönetilecekti.⁵³

7. 1930-1933 Görüşmeleri

Türkiye, 1929 yılına gerçekleşmesi muhtemel bazı olaylardan dolayı iyimserlik içinde girmişti. İlk beklenti, o yılki tarımsal üretimin iyi olacağı idi. Bunun olması halinde tahıl ithalatı azalacak, ihracatı artacak, Hükümet istediği atılımları yapma fırsatı yakalayacaktı.⁵⁴ İkinci beklenti, Ford Motor Kumpanyası ile yapılan anlaşma sonucu şirketin İstanbul'da bir montaj fabrikası kuracak olması, diğer büyük şirketlerin de buna benzer talepte bulunma ihtimaliydi. Eğer bu gerçekleşirse Türkiye kendi sanayisini kurmak için adım atmış olacaktır.⁵⁵ Üçüncü beklenti, Merkez Bankası kurulma ihtimaliydi. Çünkü Hükümet, daha önce sonuç alamadığı Merkez Bankası kurma çalışmalarını tekrar başlatmıştı.⁵⁶ Bunun için Reichsbank başkanı Hjalmar Schacht'ı Türkiye'ye davet etmişti.⁵⁷ Merkez Bankası kurulursa ekonomi ve para üzerindeki yabancı bankaların etkisi azalacak, Osmanlı Bankası ile azınlıkların, ulusal ekonomiye ters düşen kararları, davranışları denetim altına alınmış olacaktır. Dördüncü beklenti, Kıymetler ve Kambiyo Borsaları Kanunu'nun çıkacak olmasıydı. Bu kanunla Türk parasının değer kaybının önüne geçilecekti.⁵⁸ Beşinci beklenti, yıl ortasında gümrük vergilerinin artacak olmasıydı. Böylece Hükümet özellikle sanayi alanında önemli girişimlerde bulunma imkânına kavuşurken yeni bir gelir kaynağı da elde edecekti.⁵⁹

Ekonominin iyi olacağına dair tüm bu beklentiler 1929 ekonomik krizinin patlak vermesi sonucu alt üst oldu. Türkiye ekonomik krizin etkileriyle karşı karşıya kalırken yatırımlar

cinsinden dış borcu 107.528.461 altın lira x 8.5 Türk lirası= 913.991.919 Türk lirası olarak tespit edildi. Bkz. Güneri Akalın, *Atatürk Dönemi Maliye Politikaları*, Maliye Bakanlığı Yayınları, Ankara 2008, s.129.

⁵² Saraçoğlu, *agm*, s.338; Kömürcan, *age*, s.125; Keskinkılıç, *age*, s. 169.; İkinci, *age*, s.351.; Sayar, *age*, s.295

⁵³ İkinci, *age*, s.351.

⁵⁴ İlhan Tekeli, Selim İlkin, *1929 Dünya Buhranında Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları*, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Yayınları, Ankara 1983, s.75.

⁵⁵ TBMM (Türkiye Büyük Millet Meclisi) *Zabıt Ceridesi*, III. Devre, C.VII, İnikat 31 (28 Ocak 1929), s.83-84.

⁵⁶ 1926 yılından sonra Merkez Bankası kurulması için çalışmalar hızlanırken, bu konudaki en önemli girişimi Merkez Bankası'nı kendi bünyesinde kurmak isteyen İş Bankası yapmıştı. Bu yönde hazırladığı raporu da Hükümet'e sunmuştu. Fakat Hükümet, Merkez Bankasının bağımsız olmasını istediği için yapılan öneriyi kabul etmemişti. Ayrıntılı bilgi için bkz. Tekeli, İlkin, *age*, s.130-132.

⁵⁷ Selim İlkin, "Türkiye'de Merkez Bankası Fikri'nin Gelişimi", *Türkiye İktisat Tarihi Semineri*, Ankara 1973, s.566.

⁵⁸ İlker Parasız, *Türkiye Ekonomisi*, Ezgi Kitabevi, Bursa 1998, s.39.

⁵⁹ Tekeli-İlkin, *age*, s.75.

JHS

9

History
Studies

Volume 7
Issue 4
December
2015

yavaşladı veya durdu.⁶⁰ Türk parasının değeri düşmeye devam ederken⁶¹ ihracatın azalması ve gümrük vergilerinden yeterli gelir elde edilememesi sonucu bütçe açığı arttı. Ayrıca ihraç edilen ürünlerdeki düşüş ithal edilen ürünlerdeki düşüşten çok olunca dış ticarete Türkiye aleyhine bir gelişme yaşandı. İhraç gelirleri de son birkaç yılın en düşük seviyesine geriledi.⁶² Nüfusunun çoğunluğunu oluşturan çiftçiler yoksullaşırken ülkenin tüm dış ekonomik ilişkileri Osmanlı Bankası yöneticileri ile çıkar ilişkisi içinde oldukları azınlıkların kontrolünde kaldı.⁶³

Ekonomik krize çare arayan dönemin Maliye Bakanı Şükrü Saraçoğlu⁶⁴, işe tüccarları uyararak başladı. Çünkü yüksek gümrük tarifesi ve koruyucu ekonomi politikasını istemeyen tüccarlar daha çok kendi çıkarını düşünüyor, zamansız döviz alım satımı yaparak döviz kurlarının yükselmesine neden oluyordu. Bu nedenle Şükrü Saraçoğlu tüccarlara, “*İster spekülasyon ister döviz biriktirip saklanması niteliğinde olsun, zamansız döviz alım satım işlemlerinin piyasa psikolojisini bozduğunu ve bunda tüccarların büyük sorumluluğu olduğunu*” söyleyerek onları uyardı.⁶⁵ Daha sonra da Osmanlı İmparatorluğu'ndan kalan borç ödemeleri üzerine yoğunlaştı. Çünkü Türkiye, 1929 yılında Borçlar (Dayınlar) Meclisine ödemesi gereken 2 milyon altın lirayı ödemiş, kendisine ilk iki yıl için tanınmış olan bir olanaktan faydalanarak yalnızca faiz ödemesi yapmakla yetinmişti.⁶⁶ Bu olanak, ilk iki sene içinde bir kez kullanılabilirdi için 1930 yılında tekrarlanması imkânsızdı. Devlet hazinesinin sadece zorunlu ihtiyaçları karşılayabilecek güçte olduğu bir dönemde, ödeme yapılması ise ekonomiyi olumsuz etkileyecekti.

Şükrü Saraçoğlu, sorunu çözmek için çareler ararken, basında Osmanlı İmparatorluğu'ndan kalan borçların ödenmesinde güçlükler olduğu, buna bir çözüm bulmak gerektiği yönünde haberlerin yapılması kendisine aradığı fırsatı verdi.⁶⁷ Çünkü Times gazetesi bu yayınlar üzerine 1, 6 Şubat 1930 tarihinde, Daily Telegraph gazetesi de 7 Şubat 1930 tarihinde Türkiye'nin borçlarını ödememeye karar verdiğini yazdı. Hatta Times gazetesi Türkiye'nin demiryolu inşası nedeniyle yabancı firmalara yapması gereken ödemeleri bile erteleyeceğini bildirdi.⁶⁸ Yazıyı okuyan Borçlar Meclisi de haberin doğruluğunu Hükümet'e telgrafla sordu ve haberin yalanlanmasını istedi.⁶⁹ Telgrafı fırsat bilen Şükrü Saraçoğlu, verdiği cevapta: Cumhuriyet Hükümeti'nin şimdiye kadar üzerine düşen borç ödemesini yaptığını, böyle bir haberin hiçbir kıymetinin olmadığını, yalanlanmasını da gereksiz bulduğunu bildirdi. Osmanlı'dan kalan borç ödemelerinin ülke ekonomisi üzerinde ciddi bir sarsıntı yaptığını inkar edemeyeceğini, ödemeler konusunda yeni bir ödeme takvimi hazırlanması için Borçlar Meclisinin Türkiye'ye bir heyet göndermesi gerektiğini söyledi.⁷⁰ Meclis de bu isteğe olumlu yanıt vererek temsilcilerini mart ayının ilk haftası Türkiye'ye göndereceğini, Şükrü

⁶⁰ Avni Zarakolu, “1929-30 Dünya Ekonomik Krizi Karşısında Türk Ekonomisi ve Alınan Krizle Mücadele Tedbirleri”, *Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişme Semineri*, Ankara 1982, s.90-92.

⁶¹ Korkut Boratav, “1923-1929 Yıllarının İktisat Politikası Açısından Dönemlendirilmesi”, *Atatürk Döneminin Ekonomik ve Toplumsal Tarihiyle İlgili Sorunlar Sempozyumu*, İstanbul 1977, s.44.

⁶² Tekeli-İlkin, *age*, s.85; Yahya Sezai Tezel, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1994, s.116.

⁶³ Erdinç Tokgöz, *Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-2001)*, İmaj Yayınevi, Ankara 2001, s.57-58.

⁶⁴ Şükrü Saraçoğlu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Gürbüz Arslan, *Şükrü Saraçoğlu'nun Hayatı ve Siyasi Faaliyetleri (1886-1953)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2014.

⁶⁵ Bilsay Kuruç, *Mustafa Kemal Döneminde Ekonomi*, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1987, s.196.

⁶⁶ Saraçoğlu, *agm*, s.338.

⁶⁷ Saraçoğlu, *agm*, s.339.

⁶⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. BCA (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi), Dosya 12810, Fon Kodu. 30.10.0.0, Yer No. 136.977.14.; BCA, Dosya 12811, Fon Kodu. 30.10.0.0, Yer No. 136.977.16.

⁶⁹ *Akşam*, 10 Şubat 1930; *Cumhuriyet*, 10 Şubat 1930; *Vakit*, 10 Şubat 1930; Saraçoğlu, *agm*, s.339.

⁷⁰ *Hakimiyet-i Milliye*, 11 Şubat 1930; *Akşam*, 12 Şubat 1930; *Cumhuriyet*, 12 Şubat 1930.

JHS
10

History
Studies

Volume 7
Issue 4
December
2015

Saraçoğlu'nun bu tarihte müsait olup olmadığını sordu. Şükrü Saraçoğlu da müsait olduğunu bildirince⁷¹ Borçlar Meclisi İdare Başkanı aynı zamanda Borçlar Meclisi İngiltere Vekili M. Vayt 24 Şubat 1930 tarihinde⁷² Borçlar Meclisi Fransa Vekili M. Doklozyer de 9 Mart tarihinde Türkiye'ye geldi.⁷³

7.a-Borçlar Meclisi Temsilcileri ile İlk Görüşme

Şükrü Saraçoğlu başkanlığındaki Türk heyeti ile Borçlar Meclisi temsilcileri arasında 10 Mart 1930 tarihinde başlayan görüşmeler⁷⁴ 27 Mart tarihinde sona erdi. Görüşmelerde Borçlar Meclisi temsilcileri, Türkiye'nin borçlarını ödemesi yönünde istekte bulunurken Türk tarafı, ülkenin içinde bulunduğu mali vaziyetten dolayı borcunun ertelenmesini istedi. Temsilciler de bu husus hakkında Borçlar Meclisine bilgi vermek ve direktif almak için 28 Mart günü Türkiye'den ayrıldı.⁷⁵

27 Nisan günü tekrar Türkiye'ye gelen temsilcilerle görüşmeler 29 Nisan tarihinde başladı.⁷⁶ 7 Mayıs tarihinde de sona erdi. Zaman zaman Başbakan İsmet İnönü'nün de dahil olduğu görüşmelerde her iki taraf kendi görüşünde ısrar edince en sonunda Türkiye'nin ekonomik durumunun borçlarını ödemeye müsait olup olmadığı konusunda yabancı bir uzmana inceleme yaptırılmasına karar verildi.⁷⁷ İnceleme neticeleninceye kadar da Türkiye ödemesi gereken tutarın yalnızca 1/3 ödeyecekti.⁷⁸ Yabancı uzman Fransız iktisatçı Prof. Charles Rist'in vereceği rapor ilerdeki görüşmeler için esas teşkil edecekti.⁷⁹ Görüşmeler hakkında TBMM'de açıklama yapan Şükrü Saraçoğlu, iki taraf arasında başlamış olan müzakerelerin ufak fasıllarla devam ettiğini, görüşmelerde memleketin iktisadi şartlarına uygun olarak davranıldığını, Türkiye'ye davet edilen Charles Rist'in yapacağı incelemelerin Türkiye'nin haklılığını ortaya koyacağını ümit ettiğini dile getirdi.⁸⁰

Charles Rist, Türk ekonomisi hakkında incelemelerde bulunmak üzere 1 Haziran 1930 yılında Ankara'ya geldi ve hemen çalışmalara başladı.⁸¹ Charles Rist çalışmalarını sürdürürken Başbakan İsmet İnönü, TBMM'de yapmış olduğu konuşmada: Charles Rist'in Osmanlı borçları sebebiyle bütün mali mevzular üzerinde inceleme ile meşgul olduğunu, inceleme bittikten sonra Borçlar Meclisi ile tekrar temasa geçilip müzakereye devam edileceğini, inceleme sonucu ve yapılacak müzakere hakkında daha fazla bilgi vermeye imkan olmadığını söyledi.⁸²

Charles Rist, çalışmalarını tamamladıktan sonra raporunu yazmak için 27 Haziran 1930 tarihinde Ankara'dan ayrıldı.⁸³ Tespitleri doğrultusunda hazırladığı raporu hem Borçlar Meclisine hem de 15 Eylül tarihinde Maliye Bakanlığına gönderdi.⁸⁴ Rist, raporunda

⁷¹ *Cumhuriyet*, 13 Şubat 1930; *Hakimiyet-i Milliye*, 13 Şubat 1930; *Vakit*, 13 Şubat 1930.

⁷² *Cumhuriyet*, 25 Şubat 1930; *Vakit*, 25 Şubat 1930.

⁷³ *Akşam*, 10 Mart 1930; *Cumhuriyet*, 10 Mart 1930; *Hakimiyet-i Milliye*, 10 Mart 1930.

⁷⁴ *Cumhuriyet*, 11 Mart 1930.; *Hakimiyet-i Milliye*, 11 Mart 1930; *Vakit*, 11 Mart 1930.

⁷⁵ Görüşmeler için bkz. *Cumhuriyet*, 12, 16, 18-20, 22-23, 28 Mart 1930; *Akşam*, 18-20, 23-24, 28-29 Mart 1930; *Hakimiyet-i Milliye*, 17, 23 Mart 1930; *Vakit*, 12, 16, 18-20, 23, 27-28 Mart 1930.

⁷⁶ *Cumhuriyet*, 28-30 Nisan 1930; *Hakimiyet-i Milliye*, 28-29 Nisan 1930; *Vakit*, 28, 30 Nisan 1930.

⁷⁷ Görüşmeler için bkz. *Cumhuriyet*, 30 Nisan, 2, 4, 8 Mayıs 1930; *Akşam*, 1, 3, 8 Mayıs 1930; *Hakimiyet-i Milliye*, 30 Nisan, 2, 4, 8 Mayıs 1930; *Vakit*, 30 Nisan, 2-3, 7 Mayıs 1930.

⁷⁸ Yılmaz, *age*, s.391.

⁷⁹ *Cumhuriyet*, 13 Mayıs 1930.; *Vakit*, 13 Mayıs 1930.

⁸⁰ *TBMM Zabıt Ceridesi*, III. Devre, C.XIX, İnikat 59 (17 Mayıs 1930), s.78-79.

⁸¹ *Cumhuriyet*, 1-2 Haziran 1930; *Akşam*, 2 Haziran 1930; *Vakit*, 1 Haziran 1930.

⁸² *TBMM Zabıt Ceridesi*, III. Devre, C.XX, İnikat 80 (17 Haziran 1930), s.273.

⁸³ C.Rist'in temaslar ve çalışmaları için bkz. *Cumhuriyet*, 6, 22, 24, 26-28, 30 Haziran 1930; *Akşam*, 6, 23-24, 26, 30 Haziran 1930; *Hakimiyet-i Milliye*, 23, 25, 27 Haziran 1930; *Vakit*, 12, 22, 27-28 Haziran 1930.

⁸⁴ *Cumhuriyet*, 9 Ekim 1930.

JHS

11

History
Studies

Volume 7
Issue 4
December
2015

Türkiye'nin maliyesinin sarsılmış olduğunu, bu nedenle borç ödeme kabiliyetinin azaldığını ama bazı şartlar dahilinde borç ödemelerinde değişiklik yapılabileceğine vurgu yaptı.⁸⁵ Raporu inceleyen Şükrü Saraçoğlu, bütçe görüşmeleri esnasında borç ödemelerin ülke ekonomisi üzerindeki olumsuz etkisine vurgu yaptı ve borçların yeniden yapılandırılması gerektiğini söyledi.⁸⁶ Borçlar Meclisi ise Rist raporunda mevcut olduğunu söyledikleri önerilere ve son aylarda sağlanan kambiyo istikrarına dayanarak Türk Hükümeti'nin 25 Kasım 1930 tarihinde yapması gereken borç ödemesini 1928 Antlaşması'nda yazılı olduğu şekliyle yani tam olarak ödemesi gerektiğini bildirdi.⁸⁷ Hükümet ise böyle bir istekte bulunulmasının haksızlık olduğunu, Kambiyo istikrarının sağlanmış olmasıyla birlikte bunun, borçların ödenebilmesi için yeterli bir sebep olmayacağını, mali istikrarın da tam olarak sağlanamadığını belirtti. Ayrıca raporda tüm borçların ödenebileceğine dair bir analizin olmadığına da vurgu yaparak raporun yeniden değerlendirilmesini istedi.⁸⁸ İsmet İnönü de 2 Ekim tarihinde hükümet programını açıklarken yaptığı konuşmada, devlet bütçesinde en büyük masrafının Osmanlı borçları olduğunu, bunun yeniden düzenlenmesi gerektiğini belirtti.⁸⁹ Mustafa Kemal ise 1 Kasım tarihinde TBMM'de yaptığı konuşmada: Osmanlı borçlarının, memleketin hayatını ve gelişimini tehdit etmeyen, adilane bir şekilde çözülmesi gerektiğine vurgu yaptı.⁹⁰

Tüm bu tepki ve açıklamalara rağmen Borçlar Meclisinden herhangi bir cevap gelmeyince Türk Hükümeti altı aylık taksit olan 2 milyon altın liranın üçte birine denk gelen 700 bin altın liralık bir ödeme yaparak Türkiye'nin borçlarını tanıdığını ama ülkenin içinde bulunduğu ekonomik şartlardan dolayı biraz daha anlayış beklediğini söyledi.⁹¹ Fakat Borçlar Meclisi bu isteği kabul etmedi ve Hükümet'e borçlarının tamamını ödemesi konusunda protesto çekti.⁹² Bunun üzerine Türk Hükümeti, borcunu inkar etmediğini ama mali sıkıntılardan dolayı da ödeme yapamayacağını bir kez daha dile getirdi.⁹³ Daha sonra da sorunun çözümü için yeniden görüşmeyi teklif etti.⁹⁴ Basında Borçlar Meclisinin Türkiye'nin daveti üzerine tekrar Ankara'ya geleceği yönünde haberler yer alsa⁹⁵ da Borçlar Meclisi, Türkiye'nin yeniden görüşme isteğini kabul etmedi.⁹⁶ Borçların yeniden yapılandırılması konusunda ise yetkisi olmadığını, bu nedenle Türk Hükümeti'nin doğrudan doğruya alacaklı devletlerle müzakere etmesi gerektiğini bildirdi.⁹⁷ Türk Hükümeti de ödemesi gereken tutarın 1/3 ödeyeceğini bildirince görüşmeler tıkanı.⁹⁸

7.b-Borçlar Meclisi Temsilcileri ile İkinci Görüşme

1931 yılı itibariyle Türkiye, borçlarını ödemekten kaçınan bir ülke gibi görünmek istemediği için Borçlar Meclisine tekrar görüşme teklifinde bulundu.⁹⁹ Meclis, teklifi kabul

⁸⁵ BCA, Dosya 12817, Fon Kodu. 30.10.0.0, Yer No. 136.977.22; *Hakimiyet-i Milliye*, 9 Ekim 1930.

⁸⁶ *TBMM Zabıt Ceridesi*, III. Devre, C.XXI, İnikat 82 (25 Eylül 1930), s.10.

⁸⁷ *Cumhuriyet*, 9 Ekim 1930; Yunus Nadi, "Osmanlı Borçları", *Cumhuriyet*, 10 Ekim 1930; *Akşam*, 10 Ekim 1930.

⁸⁸ Tekeli-İlkin, *age*, 142.

⁸⁹ *TBMM Zabıt Ceridesi*, III. Devre, C.XXI, İnikat 84 (2 Ekim 1930), s.57.

⁹⁰ *TBMM Zabıt Ceridesi*, III. Devre, C.XXII, İnikat 1 (1 Kasım 1930), s.3.

⁹¹ *Vakit*, 26 Kasım 1930; *Akşam*, 27 Kasım 1930; *Hakimiyet-i Milliye*, 27 Kasım 1930; Bu arada Cumhuriyet Gazetesi Türkiye'nin Borçlar Meclisinin hesabına 6 milyon lira yatırdığını haber verse de bunda bir yanlışlık söz konusu olmalıdır. Bkz. *Cumhuriyet*, 25 Kasım 1930.

⁹² *Cumhuriyet*, 28 Kasım 1930; *Hakimiyet-i Milliye*, 28 Kasım 1930.

⁹³ *Cumhuriyet*, 1 Aralık 1930.

⁹⁴ Saraçoğlu, *agm*, s.340; *Akşam*, 8 Aralık 1930; *Cumhuriyet*, 8 Aralık 1930.

⁹⁵ *Akşam*, 9,11-12 Aralık 1930; *Cumhuriyet*, 10-11 Aralık 1930.

⁹⁶ *Akşam*, 22 Aralık 1930.

⁹⁷ *Akşam*, 23 Aralık 1930; *Cumhuriyet*, 23 Aralık 1930.

⁹⁸ *Cumhuriyet*, 23 Aralık 1930; *Akşam*, 24 Aralık 1930; *Vakit*, 24 Aralık 1930.

⁹⁹ Saraçoğlu, *agm*, s.339-340.

JHS

12

*History
Studies*

*Volume 7
Issue 4
December
2015*

etti¹⁰⁰ ama görüşme yeri konusunda anlaşmazlık ortaya çıktı. Çünkü Türkiye, gerekli belgelerin burada bulunması gibi nedenlerle görüşmelerin Ankara'da yapılmasında ısrar ederken Borçlar Meclisi de görüşmelerin Paris'te yapılmasını istedi.¹⁰¹ Sonunda Türkiye'nin isteği kabul olundu ve görüşmelerin Ankara'da yapılmasına karar verildi. Bunun üzerine çalışmalarını hızlandıran Hükümet, yapılacak görüşmelerde Türkiye'yi temsil etme görevini Maliye eski Bakanı Şükrü Saraçoğlu¹⁰²,na verdi. Bu kararda Şükrü Saraçoğlu'nun borçlar meselesinin tarihini ve bütün aşamalarını iyi bilen bir devlet adamı olmasının katkısı büyüktü.¹⁰³

Görüşmeler için hazırlıkları tamamlayan Borçlar Meclisi, temsilcilerini Ankara'ya göndermek için TBMM'nin açılmasını ve yeni kabinenin kurulmasını bekledi.¹⁰⁴ TBMM'nin açılmasıyla birlikte temsilcilerini 10 Mayıs tarihinden itibaren Türkiye'ye gönderdi. Borçlar Meclisi İdare Başkanı aynı zamanda Borçlar Meclisi Fransa Vekili M. Doklozyer, Borçlar Meclisi İngiltere Vekili M. Vayt, Fransız uzman M. Barde, Fransız uzman M. Prüdom, Borçlar Meclisi Almanya Vekili M. Veigelt'den oluşan Borçlar Meclisi temsilcileri¹⁰⁵ ile Şükrü Saraçoğlu başkanlığındaki Türk yetkililer arasındaki görüşmeler 15 Mayıs'ta başladı.¹⁰⁶ 13 gün süren görüşmeler 28 Mayıs tarihinde de sona erdi. Görüşmelerde ağırlıklı olarak Türkiye'nin mali vaziyeti ve bütçesi üzerinde duruldu. Borçlar Meclisi temsilcileri, 1929, 1930 ve 1931 yılı bütçelerini incelerken Şükrü Saraçoğlu, mali ve iktisadi sorunları tekrarlayarak, 1928 Antlaşması'nda değişiklik yapılmasını, borç yükünün azaltılmasını talep etti. Ayrıca yıllık borç taksitinin 2 milyon altın liradan 800 bin Türk lirasına indirilmesini, ilk iki yıl içinde borcun % 50 oranında ve Türk parası olarak ödenmesini, ödenecek bu miktarın da imkânlar dâhilinde yabancı paralara çevrilmesi gerektiğini ifade etti. Karşı taraf ise 1928 Antlaşması şartlarında ısrar etti. Sadece geçici bir kolaylık olarak antlaşmanın öngördüğü borç taksitlerinden, 1 milyon İngiliz sterlin kısmının kayıtsız şartsız transfer edildikten sonra geriye kalan kısmın alacaklılar lehine bütçeye konulabileceğini bildirdi. Öneriyi kabul etmeyen Şükrü Saraçoğlu, 1928 Antlaşması'nın tamamen iptalini isteyince de görüşmeler kesildi.¹⁰⁷ Borçlar müzakeresine dair yayımlanan tebliğde ise: Borçlar Meclisi temsilcilerinin 14 Mayıs'tan 28 Mayıs'a kadar Türkiye'nin mali ve iktisadi vaziyetine dair Hükümet'in verdiği vesikalari, bilgiyi ve rakamları tetkik ettikleri, Hükümet temsilcileriyle görüştükleri, müzakerelerin ortak bir anlaşma fikri içinde devam etmesine rağmen şimdilik bir anlaşmaya varılmadığı bildirildi.¹⁰⁸

TBMM'de ise Kocaeli Milletvekili Sırrı Bey, Borçlar Meclisi temsilcileri ile yapılan görüşmelerin niçin kesildiği hakkında Maliye Bakanı'nın yanıtlaması istemiyle soru önergesi verdi.¹⁰⁹ Soru önergesine 15 Haziran 1931 tarihinde cevap veren Maliye Bakanı Abdülhalik Bey, Borçlar Meclisi temsilcilerine mali ve iktisadi vaziyeti yakından tetkik etmeleri için her

¹⁰⁰ *Cumhuriyet*, 3-4 Nisan 1931.

¹⁰¹ Türkiye'nin ısrarında, Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde, Avrupa başkentlerinde borç para bulma çabalarının, bu çabaların iktisadi bağımsızlık üzerindeki olumsuz etkilerini tekrarlamama kaygıları bulunmaktaydı. Bkz. Tekeli-İlkin, *age*, s.144.

¹⁰² Şükrü Saraçoğlu, Maliye Bakanlığı görevinden sağlık sorunları nedeni ile 22 Aralık 1930 tarihinde ayrılmış, yerine de Mustafa Abdülhalik Bey atanmıştı. *TC Resmi Gazete*, 24 Aralık 1930.

¹⁰³ *Cumhuriyet*, 28 Nisan 1931; *Vakit*, 28 Nisan 1930.

¹⁰⁴ *Cumhuriyet*, 3 Mayıs 1931; *Vakit*, 3 Mayıs 1930.

¹⁰⁵ Borçlar Meclisi temsilcilerinin Türkiye gelme tarihleri için bkz. *Cumhuriyet*, 11-13 Mayıs 1931; *Vakit*, 11-13 Mayıs 1930.

¹⁰⁶ *Cumhuriyet*, 16 Mayıs 1931; *Vakit*, 16 Mayıs 1930.

¹⁰⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Saraçoğlu, *agm*, s.340; Yeniay, *age*, s.160-161; Tekeli-İlkin, *age*, s.144; Kömürca, *age*, s.138-139; *Cumhuriyet*, 16-19, 27-28 Mayıs 1931; *Vakit*, 17-20, 27 Mayıs 1930.

¹⁰⁸ *Cumhuriyet*, 29 Mayıs 1931; *Hakimiyet-i Milliye*, 29 Mayıs 1931.

¹⁰⁹ *TBMM Zabıt Ceridesi*, IV. Devre, C.II, İnikat 11 (8 Haziran 1931), s.44.

JHS
13

History
Studies

Volume 7
Issue 4
December
2015

türlü vesikanın verildiğini, Osmanlı borçlarının, Türkiye'nin ödeme gücüyle dengeli bir şekilde yapılandırılması için müzakerelerde bulunduğunu söyledi. Temsilcilerin kesin bir karara varma konusunda yetkisi olmadığı için de ülkelerine döndüğünü, bu nedenle görüşmelerin kesilmediğini sadece görüşmelere ara verildiğini belirtti.¹¹⁰

Borçlar Meclisi, 20 Haziran tarihinde bir bildiri yayınlayarak 1928 tarihli antlaşmanın iptalinin söz konusu olmadığını ama Türkiye'nin bugünkü mali durumunun yeniden inceleneceğini bildirdi.¹¹¹ Bildiri üzerine Hükümet, Osmanlı borçlarının Haziran taksiti olan 620 bin altın lirayı alacaklı devletlerin hesabına yatırırken¹¹² onları da görüşmelere yeniden başlamak için Ankara'ya davet etti.¹¹³ Borçlar Meclisi, davete olumlu yanıt vermezken 30 Haziran 1931 tarihinde Hükümet'e gönderdiği mektupta borçlar konusunda indirim yapılmayacağını bir kez daha vurguladı.¹¹⁴ Borçlar Meclisinin aldığı kararı öğrenen Kocaeli Milletvekili Sırrı Bey, TBMM'de yaptığı konuşmada bu durumun en büyük sorumlusunun Borçlar Meclisi ile yapılan görüşmelerin kesilmesini Meclisten gizleyen, görüşmelerin kesildiğine dair iddiasını çürüten Maliye Bakanı olduğunu söyledi. Maliye Bakanı'nın gerçekleri gizleyerek devlet lehinde adımlar atılmasına engel olduğunu belirtti.¹¹⁵ Sırrı Bey'in sözlerine cevap veren bazı milletvekilleri, Sırrı Bey'in görüşmelerin kesilmesinden niçin bu kadar rahatsız olduğunu anlamadıklarını, Türk milleti kadar borcuna sadık hiç bir milletin olmadığını, fakat Türkiye'nin bugün borçlarını ödemeye gücü olmadığını, borç miktarlarında indirim talep etmenin çok doğru olduğunu söylediler. Ayrıca Türkiye'nin sırf borçlarını ödeyebilmek için birçok bütçede fedakarlık yaptığını bu nedenle alacaklılarında Türk Hükümeti'ne karşı biraz daha insafli olması gerektiğini dile getirdiler. Maliye Bakanı da Sırrı Bey'in maksadını anlayamadığını, görüşmelerin kesilmesinin nedeninin her iki tarafın kendi görüşünde ısrar etmesinden kaynaklandığını açıkladı. Tartışmaya son noktayı koyan İsmet İnönü de Türkiye'nin borçlarını inkar etmediğini, Osmanlı borçlarından Türkiye'nin hissesine düşen miktarı memleketin imkanları dahilinde ödemek istediğini söyledi.¹¹⁶

Tüm itirazlara rağmen Borçlar Meclisi ısrarlı bir şekilde Türk Hükümeti'nden ödemesi gereken taksitlerin tamamını ödemesini istemeye devam etti. Hükümet de Borçlar Meclisine verdiği cevapta borç taksitlerin 1/3 oranında ödenmesine devam edileceğini, 1932 senesi borç ödemeleri hakkında kesin bir bilginin verilemeyeceğini, bütçenin henüz tespit edilemediğini bildirdi.¹¹⁷

7.c-Borçlar Meclisi Temsilcileri ile Üçüncü Görüşme

Türk Hükümeti, tüm olumsuzluklara rağmen ısrarlı bir şekilde Borçlar Meclisine yeniden müzakerelere başlamak istediğini bildirdi. İsrarlar karşısında Borçlar Meclisi, müzakerelere başlama davetini görüşmelerin Paris'te yapılmasını şartıyla kabul edeceğini bildirdi.¹¹⁸ Türk tarafı da bunu kabul edince görüşmelerin 1932 Ocak ayında başlaması konusunda anlaşmaya varıldı.¹¹⁹ Hükümet, 9 Ocak tarihinde aldığı kararla görüşmelerde Türkiye'yi temsil etme

¹¹⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, IV. Devre, C.II, İnikat 14 (15 Haziran 1931), s.65-66.

¹¹¹ Cumhuriyet, 21 Haziran 1931; Vakıf, 21 Haziran 1930.

¹¹² Cumhuriyet, 23 Haziran 1931.

¹¹³ Cumhuriyet, 26 Haziran 1931.

¹¹⁴ BCA, Dosya. 12825, Fon Kodu. 30.10.0.0, Yer No. 136.978.5.

¹¹⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, IV. Devre, C.III, İnikat 27 (14 Temmuz 1931), s.85-86.

¹¹⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, IV. Devre, C.III, İnikat 28 (15 Temmuz 1931), s.110-116.

¹¹⁷ Akşam, 13 Aralık 1931; Cumhuriyet, 13 Aralık 1931.

¹¹⁸ Yeniay, age, s.161.

¹¹⁹ Akşam, 16 Aralık 1931.

JHS

14

*History
Studies*

*Volume 7
Issue 4
December
2015*

görevini yine Şükrü Saraçoğlu'na verirken müşavir olarak ise Âli İktisat Meclisi Katibi Umumisi Nurullah Esat Bey'i atadı.¹²⁰

Hazırlıklarını tamamlayan Şükrü Saraçoğlu başkanlığındaki Türk heyeti, borç ödemelerinde indirim ve 1928 Paris Antlaşması'nın tamamen iptali talebiyle 21 Ocak 1932 tarihinde Paris'e gitti.¹²¹ 26 Ocak günü başlayan görüşmeler¹²² iki ay boyunca devam etti. Görüşmelerde her iki tarafta kendi görüşlerinde ısrar edince görüşmelere ara verildi. Şükrü Saraçoğlu da görüşmeler hakkında Hükümete bilgi vermek için 23 Mart tarihinde Türkiye'ye geldi.¹²³ Hükümet yetkililerine bilgi veren Şükrü Saraçoğlu temaslarını tamamladıktan¹²⁴ sonra 27 Nisan 1932 tarihinde İstanbul'a geldi.¹²⁵ Burada basına verdiği beyanatta: Görüşmelerde Türk tarafının Osmanlı borçlarından Türkiye hissesine düşen miktarı, memleketin iktisadi şartlarına uygun bir hale getirmek, eski borçlara ait hisseleri iptal etmek ve yeni bir sözleşme yapmak için çaba harcadığını, karşı tarafın ise ödemelerin bir an önce yapılması yönünde görüş bildirdiğini söyledi.¹²⁶

15 Mayıs günü yeniden Paris'e giden Şükrü Saraçoğlu¹²⁷ görüşmelere kaldığı yerden devam etti.¹²⁸ Görüşmeler devam ederken Sırrı Bey, TBMM'de Maliye Bakanı Abdülhalik Bey'e görüşmelerin gidişatı hakkında bir açıklama yapıp yapamayacağını sordu. Maliye Bakanı da görüşmelerin devam ettiğini, olumlu bir aşamada olduğunu ancak kesin sonuca varılamadığı için milletvekilleri müsaade ederse şimdiden hiçbir şey arz etmek istemediğini söyledi. Milletvekilleri de tamam deyince görüşmelerin detayına inilmedi.¹²⁹ Görüşmeler sonuçlanana kadar konu bir daha Meclis gündemine gelmedi. Bu arada Şükrü Saraçoğlu, Paris'te devam eden görüşmeler hakkında son durumu bildirmek için 22 Ağustos günü Türkiye'ye geldi.¹³⁰ Basına verdiği beyanatta 26 kısımdan ibaret olan bütün borçların tek bir isim altında toplandığını, borç ödemesinin Türkiye'nin bugünkü iktisadi vaziyetine göre yapılması konusunda anlaşıldığını, toplam borç miktarı, taksit sayısı gibi noktalarda ise pürüzlerin ortaya çıktığını söyledi.¹³¹ Şükrü Saraçoğlu temaslarını tamamladıktan sonra Eylül ayında Paris'e giderek görüşmelere tekrar başladı. Görüşmelerde Türk tarafının arzu ettiği şekilde bir anlaşma yapılması konusunda uzlaşma sağlanınca Şükrü Saraçoğlu, bu durumu Hükümet'e bildirmek için Ankara'ya geldi.¹³² Şükrü Saraçoğlu, Hükümet'e bilgi verdikten sonra Paris'te Osmanlı borç görüşmelerini yürüten heyete Maliye Bakanlığı Nakdiye Müdürü Sırrı Bey'in müşavir, Dışişleri Bakanlığı Konsolosluk Müdürü Feridun Cemal Bey'in kâtip olarak katılmasını teklif etti. Hükümet de bu teklifi kabul edince¹³³ Şükrü Saraçoğlu, Nurullah Esat , Sırrı Bey ve Feridun Cemal Bey ile birlikte antlaşma maddeleri üzerinde konuşmak için

JHS
15

*History
Studies*

*Volume 7
Issue 4
December
2015*

¹²⁰ Şükrü Saraçoğlu'nun görevlendirilme kararname için bkz. BCA, Sayfa. 12130, Fon Kodu. 30.18.1.2, Yer No. 25.3.8.; Nurullah Esat Bey'in görevlendirilme kararname için bkz. BCA, Sayfa. 12133, Fon Kodu. 30.18.1.2, Yer No. 25.3.11.

¹²¹ Heyetin hazırlıkları için bkz. *Cumhuriyet*, 17, 20, 22 Ocak 1932; *Akşam*, 17, 19-22 Ocak 1932.

¹²² *Yeniay, age*, s.162.

¹²³ *Cumhuriyet*, 24 Mart 1932; *Akşam*, 24 Mart 1932.

¹²⁴ Şükrü Saraçoğlu'nun temasları için bkz. *Cumhuriyet*, 24, 25, 27 Mart, 3 Nisan 1932; *Akşam*, 28 Mart, 5 Nisan 1932.

¹²⁵ *Akşam*, 27 Nisan 1932; *Cumhuriyet*, 27 Nisan 1932.

¹²⁶ Şükrü Saraçoğlu'nun beyanatu için bkz. *Cumhuriyet*, 28 Nisan 1932.

¹²⁷ *Cumhuriyet*, 16 Mayıs 1932; *Hakimiyet-i Milliye*, 16 Mayıs 1932.

¹²⁸ Görüşmeler için bkz. *Akşam*, 12 Haziran, 12, 14 Temmuz, 21 Ağustos 1932; *Cumhuriyet*, 13, 20 Haziran, 15 Temmuz, 21 Ağustos 1932.

¹²⁹ *TBMM Zabıt Ceridesi*, IV. Devre, C.IX, İnikat 68 (22 Haziran 1932), s.240.

¹³⁰ *Cumhuriyet*, 22 Ağustos 1932; *Hakimiyet-i Milliye*, 23 Ağustos 1932.

¹³¹ Şükrü Saraçoğlu'nun beyanatu için bkz. *Akşam*, 24 Ağustos 1932; *Hakimiyet-i Milliye*, 24 Ağustos 1932; *Cumhuriyet*, 25 Ağustos 1932.

¹³² *Cumhuriyet*, 21 Eylül 1932; *Hakimiyet-i Milliye*, 22 Eylül 1932.

¹³³ BCA, Sayı. 13335, Fon Kodu. 30.18.1.2, Yer No. 31.63.11.

Paris'e gitti. Şükrü Saraçoğlu yola çıkmadan önce Anadolu Ajansına yaptığı açıklamada: Borçlar Meclisi temsilcileri yürütülen görüşmelerde anlaşmaya varılan hususlara son şeklini vermek için Paris'e gittiğini, görüşmelerin uzun sürmeyeceğini kısa bir zaman içinde antlaşmanın imza edileceğini umduğunu bildirdi.¹³⁴

Görüşmeler Şükrü Saraçoğlu'nun tahmin ettiği gibi çok uzun sürmedi ve 14 Aralık 1932 tarihinde yapılan bir İlke Uzlaşması'yla sona erdi.¹³⁵ Uzlaşmaya göre Türkiye'nin 107.528.461 altın liralık borcu 7.979.500 altın lira (895.436.000 frank) olarak yeniden tespit edildi. Ancak bu rakama 200.000 altın liralık (22.443.000 frank) Fenerler avansı ile 398.843 altın liralık (44.757.000 frank) İkramiyeli Rumeli demiryolları tahvilleri ilave edilince Türkiye'nin borç toplamı (7.979.500 + 200.000 + 398.843=) 8.578.343 altın lira (962.636.000 frank) olarak hesaplandı. Ödemeler Fransız frangı veya Borçlar Meclisinin ileride göstereceği başka bir para birimi ile yapılacak, faizler % 7,5 olacaktı. Karşılığı gümrük gelirleri olan borçların ilk taksiti ise 1 Haziran 1933 tarihinde ödenecekti.¹³⁶

Şükrü Saraçoğlu, uzlaşma hakkında Hükümet'e bilgi vermek için 30 Aralık 1932 tarihinde Türkiye'ye gelirken, basına yaptığı açıklamada, anlaşma sayesinde Türkiye'nin bütün borç toplamının Osmanlı İmparatorluğu'nun miras bıraktığı borcun bir senelik faizinden daha aşağı bir miktara indirildiğini söyledi.¹³⁷ Cumhuriyet Halk Partisi grup toplantısında da görüşmelerin içeriği hakkında bilgi verdi. Toplantıda bazı milletvekilleri Şükrü Saraçoğlu'na yapmış olduğu çalışmalarından dolayı teşekkür edilmesi yönünde taktir verince taktir alkışlar arasında kabul edildi.¹³⁸ Bu arada gelişmeleri yakından takip eden Hükümet ise Osmanlı borçlarını müzakere eden heyete Dışişleri Bakanlığı Birinci Daire Genel Müdürü Cevat Bey'i müşavir olarak tayin etti.¹³⁹ Şükrü Saraçoğlu temaslarını tamamladıktan sonra antlaşmayı son kez gözden geçirip imzalamak için 1 Şubat 1933 tarihinde yeniden Paris'e gitti.¹⁴⁰

Yaklaşık üç hafta süren gözden geçirme çalışmaları 20 Şubat'ta bitti ve sıra antlaşmanın imzalanmasına geldi.¹⁴¹ Şükrü Saraçoğlu bir yandan antlaşmanın imzalanmasını beklerken bir yandan da antlaşmayla bankalara verilmesi düşünülen masraf komisyon miktarlarını tespit etmek için Osmanlı Bankası yetkileri ile görüşmeler yaptı. Hükümet'e gönderdiği telgrafta da banka yetkileri ile görüşmelerin kısa zamanda biteceğini, bankalara verilecek komisyon masraflarının 1928 Antlaşması'na göre daha müsait olacağını bildirdi.¹⁴² Borçlar Meclisi yetkilileri ile antlaşmanın imzası, alacaklı devletlerin yıllık taksitlerin ödeneceği paranın seçimi konusunda yaşadıkları tereddütten dolayı uzadı. Çünkü İlke Uzlaşması'nda taksitlerin dolar veya Fransız frangı olarak ödemesi şart koşulmuş, ama doların değerinin düşmesi alacaklı devletleri tereddüde sevk etmiş ve imza olayı gecikmişti.¹⁴³ Şükrü Saraçoğlu antlaşmanın biran önce imzalanması için 29 Mart tarihinde Borçlar Meclisi temsilcileri ile bir

¹³⁴ *Cumhuriyet*, 25 Eylül 1932; *Hakimiyet-i Milliye*, 25 Eylül 1932.

¹³⁵ *Cumhuriyet*, 16 Aralık 1932; *Hakimiyet-i Milliye*, 16 Aralık 1932.

¹³⁶ *TC Resmi Gazete*, S. 2418, 4 Haziran 1933, s.2595-2616; *Cumhuriyet*, 16 Aralık 1932; *Hakimiyet-i Milliye*, 16 Aralık 1932; Yeniay, *age*, s.182-184; Kömürcan, *age*, s.142-143; Mahmut Goloğlu, *Tek Partili Cumhuriyet (1931-1938)*, Kalite Matbaası, Ankara 1974, s.108; Yılmaz, *agt*, s.193; Bu arada Türkiye'nin Türk Lirası cinsinden 913.991.919 liralık borcu ise 79.778.9590 Türk Lirasına indirilmiş oldu. Bkz. Özdemir, *age*, s.119-120. İlke uzlaşmasının Fransızca metni için bkz. BCA, Dosya.12835, Fon Kodu. 30.10.0.0, Yer No. 136.978.15.

¹³⁷ *Cumhuriyet*, 31 Aralık 1932.

¹³⁸ *Akşam*, 11 Ocak 1933; *Cumhuriyet*, 11 Ocak 1933.

¹³⁹ BCA, Sayı. 13697, Fon Kodu. 30.18.1.2, Yer No. 33.2.1.

¹⁴⁰ *Cumhuriyet*, 2 Şubat 1933; *Hakimiyet-i Milliye*, 2 Şubat 1933.

¹⁴¹ *Cumhuriyet*, 21 Şubat 1933.

¹⁴² BCA, Dosya. 12839, Fon Kodu. 30.10.0.0, Yer No. 136.978.18.

¹⁴³ *Cumhuriyet*, 29 Mart 1933.

JHS

16

*History
Studies*

*Volume 7
Issue 4
December
2015*

toplantı yapsa da onları ikna edemedi.¹⁴⁴ Sorun ancak doların değerinin yükselmesiyle çözüldü.¹⁴⁵ Şükrü Saraçoğlu 4-5 Nisan tarihinde Hükümet'e gönderdiği telgrafta son durum hakkında bilgi verirken antlaşmayı imzalamak için de izin istedi.¹⁴⁶ Gerekli izni aldıktan sonra da 22 Nisan 1933 tarihinde de yeni borçlar antlaşması imzalandı.¹⁴⁷

Türk heyeti 18 Mayıs 1933 tarihinde yurda dönerken bu sürecinin ne kadar zorlu geçtiğini Feridun Cemal Bey de hatıralarında şu şekilde anlatmaktadır:

Hükümetimiz, Osmanlı İmparatorluğu'nun borçlarını ödemeyi, kendine karşı, millete karşı bir görev bildi. Borcumuzun miktarını ve ödeme şartlarını tespit etmek için Alacaklı Devletler ile Hükümetimiz arasında o zamanki Paris büyükelçimiz Fethi (Okyar) aracılığı ile yapılan görüşmeler neticesinde bir sözleşme imzalanmıştı. Ancak bu sözleşmenin memleketimize kaldıramayacağı ağırlıkta bir mali yük getirdiği kısa zamanda anlaşıldı. Bunun üzerine, alacaklılarla, mali gücümüzle oranlı yeni bir anlaşma imzalanması, ihtiyaç ve arzusu belirmişti. Bu işi idareye eski Maliye Bakanı Saraçoğlu memur edildi. Alacaklı devlet temsilcileri Ankara'ya gelerek, yürürlükteki sözleşmenin devamı hususunda ısrar ettiler. Saraçoğlu, beni Dışişleri Bakanlığında isteyerek, tartışmalarda hazır bulundurdu. İki taraf görüşlerinde ısrar edince, müzakerelere, ileride, Paris'te devam edileceği tarzında, uluslararası mali çevrelerde itibarımızı fena etkileyecek kopma teriminden kaçınan bir bildiri hazırlanması kararlaştırıldı. Bunun yazılışında Saraçoğlu, bir antlaşma müzakeresi terimini kullanıyor, karşı taraf bundan şiddetle kaçınıyordu. Bir aralık iki tarafı da dinledikten sonra, ben yeni bir formül hazırladım. Bunda, karşı tarafı ürkütmeden bizim arzumuzu kapsayan bir kelime oyunu kullanmıştım. Tabii ki karşı taraf bu tuzağı anlarsa formül düşecekti. Saraçoğlu, kâğıdımı aldı ve ilgisiz bir tarzda "Arkadaşım bir metin hazırlamış, bir defa görün" diye kendilerine uzattı. Şaşılacak şey! Alacaklılar bu metni kabul ettiler ve ayrıldılar. Saraçoğlu'nun sevincine diyecek yoktu. Biraz sonra, kendisi ile birlikte, heyeti geçirmek için istasyona gittik. Orada heyet başkanı Mr.Barde bana tebessüm ederek, "genç dostum hiç belli etmeden bizi kafese koydunuz." dedi. Alacaklılar müzakereden Ankara Palas'a dönünce, formülü tekrar okumuşlar ve inceliğin farkına varmışlar. Bu suretle müzakerelere yeni bir görüşle başlamak üzere, Saraçoğlu için Paris yolu açılıyordu. Nurullah (Sümer) ile birlikte Paris'te müzakerelere başladılar. Bir ara Saraçoğlu, Ankara'ya gelerek tartışmaların safhaları hakkında Hükümet'e açıklamada bulundu. Paris'e giderken beni de beraberinde götürdü. Müzakereleri Düyun-ı Umumiye İdare Meclisi başkanı ve Fransız Dayınler Vekili M. Desclosieres ile baş başa yürütüyorlardı. Bu çetin mali konuda şefimizin zekâ, vukuf, kavrayış, sezış ve müzakere yeteneğine hayran olmamaya imkân yoktu. Bir müddet sonra Saraçoğlu, Ankara'ya kısa bir süre için giderken, yeni anlaşmanın karşı taraf temsilcileri ile kaleme alınması görevini bize bıraktı. Çok çetin olan bu işi, heyet başkanımıza layık olmak gayreti içinde, canla başla takip ettik. Saraçoğlu'nun geldiğinde anlaşma metni hazır, fakat onun müdahalesini bekleyen iki üç gayet önemli nokta vardı. O kadar önemli ki müzakerenin başarıya ulaşması o konuların tatmin edici tarzda halline bağlı idi. Saraçoğlu, İdare Meclisine meselenin tarihçesini özetleyen, karşılıklı görüşleri hatırlatan ve kendi tezimizi kuvvetle savunan bir mektup yazmamı emretti. Her şey

¹⁴⁴ BCA, Dosya. 12843, Fon Kodu. 30.10.0.0, Yer No. 137.979.2.

¹⁴⁵ Cumhuriyet, 3 Nisan 1933.

¹⁴⁶ BCA, Dosya. 12841, Fon Kodu. 30.10.0.0, Yer No. 137.979.1.

¹⁴⁷ Cumhuriyet, 24 Nisan 1933; Hakimiyet-i Milliye, 24 Nisan 1933.

JHS

17

History
Studies

Volume 7
Issue 4
December
2015

*bu mektuba bağlı idi. Meclis, Türk görüşünü kabul etti ve müzakere başarı ile sona erdi.*¹⁴⁸

Antlaşmanın içeriği hakkında basına bilgi veren Şükrü Saraçoğlu, yaptığı açıklamada, antlaşma ile Fenerler avanslarını kapsamayan 107.5 milyon altın liralık borcun Fenerler avanslarından doğan borçlar da dahil olmak üzere toplam 8.5 milyon altın lirasına indirildiğini, borçların tamamının 90 yılda değil 50 yıl içerisinde bitirileceğini söyledi. 1.6 milyon ile 3.4 milyon altın lira arasında değişen yıllık taksitlerin ise ileride hiç artmamak şartı ve tüm masraflar da dahil olmak üzere 700 bin altın lirasına düşürüldüğünü bildirdi. 660 bin anapara, 40 bini masraf ücreti olarak alacaklı devletlere ödenecek 700 bin liralık yıllık taksitin de altın olarak değil altın miktarına denk gelecek Fransız frangı veya Borçlar Meclisinin gerekli gördüğü zaman seçeceği başka bir para birimi ile ödeneceğini ifade etti. Ayrıca taksitlerin tam olarak ödenmesine 6 yıllık bir süreden sonra başlanacağını söyledi. Bu süre zarfında ise hazine, birinci yıl için 560 bin, ikinci yıl için 585 bin, üçüncü yıl için 610 bin, dördüncü yıl için 635 bin, beşinci yıl için 660 bin, altıncı yıl için de 685 bin altın lira ödemekle yükümlü olacaktı.¹⁴⁹

İmzalanan borç antlaşması 28 Mayıs 1933 tarihinde TBMM'de müzakere edilirken antlaşma hakkında dört milletvekili görüş bildirdi. İlk sözü alan Bütçe Encümeni Başkanı Hasan Fehmi Bey, yaptığı konuşmada Türkiye Cumhuriyeti'ne maziden miras kalan en kötü, en ağır ve en karışık muamelelerden birinin dış borçlar olduğunu dile getirdi. Osmanlı İmparatorluğu'nun borçlanma süreci, Borçlar Meclisinin çalışmaları ve ekonomi üzerindeki yaptırımları hakkında bilgi verdikten sonra antlaşma sayesinde Türkiye'nin çıkarlarının korunduğunu, ülke gelirlerinin hiç bir kayıt ve şarta bağlı olmadan memleketinin hizmetine sunulacağını ifade etti. Eskişehir Milletvekili Emin Bey de: "*Usanmaz bir uğraşma sonucu Türk'ün yeni Türk olduğunu, Gazi ve Cumhuriyet Türk'ü olduğunu, hesaplama işlerinde aldanmaz bir varlık olduğunu ispatlayan Saraçoğlu Şükrü Bey'e açıkça teşekkürü görev saydım*" dedi. Şükrü Saraçoğlu ise Osmanlı saltanatını yıkan Türk milletinin bu antlaşma sayesinde Osmanlı borçları saltanatını da yıktığını, borç miktarının 107.5 milyon altın liradan 8.5 milyon altın lirasına indirildiğini belirtti ve antlaşmanın kabulünü istedi. Denizli Milletvekili Emin Aslan Bey de Türkiye'yi borçlar konusunda zor durumda bırakan Osmanlı Devleti'ne güvenmemenin mümkün olmadığını, borçları kabul ederek ağır ve tarihi bir mesuliyet altına girdiğini ama 1928 Antlaşması'na nazaran 1933 Antlaşması'nın vicdanını rahatlattığını ifade etti. Vicdanı üzerine çöken kabusun tazyikini hafiflettiği için de Hükümet'e şükranlarını sunduğunu söyledi. Konuşmalar bittikten sonra antlaşma milletvekillerinin onayına sunuldu. TBMM'de bulunan 188 milletvekilin olumlu oy kullanmasıyla antlaşma resmen yürürlüğe girdi.¹⁵⁰

Sonuç

1299-1922 yılları arasında hüküm süren Osmanlı İmparatorluğu'nun dış borçlanma serüveni 1854 yılında Kırım Savaşı'nın giderlerini karşılamak için aldığı 3.3 milyon Osmanlı lirasıyla başladı. Bu süreci alan yeni borçlar takip etti ve borç miktarı Osmanlı İmparatorluğu'nun mali iflasını ilan ettiği, borçlanmanın durdurulduğu 1875 yılında 238.773.272 Osmanlı lirasına ulaştı. 1881 yılında Düyun-ı Umumiye İdaresi'nin kurulması ile birlikte Osmanlı İmparatorluğu'nun borçları yeniden yapılandırılırken borç miktarı

¹⁴⁸ Feridun Cemal Erkin, *Dışişlerinde 34 Yıl Anılar Yorumlar, C.I*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1987, s.31-32.

¹⁴⁹ Beyanat için bkz. *Akşam*, 19 Mayıs 1933; *Cumhuriyet*, 19-20 Mayıs 1933; *Hakimiyet-i Milliye*, 19 Mayıs 1933.

¹⁵⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. *TBMM Zabıt Ceridesi*, IV. Devre, C.XV, İnikat 61 (28 Mayıs 1933), s.387-402; *Cumhuriyet*, 28-29 Mayıs 1933; *Akşam*, 29 Mayıs 1933; *Hakimiyet-i Milliye*, 29 Mayıs 1933.

JHS
18

**History
Studies**

*Volume 7
Issue 4
December
2015*

106.437.234 Osmanlı lirasına düşürüldü. Osmanlı İmparatorluğu bu tarihten sonra 5 yıl boyunca dışarıdan borç almayarak Osmanlı Bankası'ndan aldığı avanslarla idare etti. Fakat aldığı avanslar 4,5 milyon Osmanlı lirasına ulaşınca 1886 yılında yeniden borçlanmak zorunda kaldı. 1886-1914 yılları arasında da 166.726.307 Osmanlı lirası borç aldı. I. Dünya Savaşı yıllarında ise Almanya, müttefiki Osmanlı İmparatorluğu'nun savaş giderlerini karşılamak yerine ona 180.527.893 Osmanlı lirası borç verdi. Ayrıca, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'ndan da 2.173.046 Osmanlı lirası avans alındı. Böylece dış borçlar toplamı 1918 yılında 303.7 milyon Osmanlı lirasına ulaştı.

I. Dünya savaşı İtilaf Devletleri'nin galibiyetiyle sonuçlanınca İtilaf Devletleri, Osmanlı İmparatorluğu'nu, Almanya, Avusturya, Bulgaristan ve Macaristan'a olan borçlarından dolayı sorumlu tutmadı. Yalnız, Osmanlı İmparatorluğu'nun I. Dünya Savaşının başında 153,7 milyon Osmanlı lirasına ulaşmış dış borcunu 161.845.116 Osmanlı lirası olarak yeniden belirledi. 6 Ağustos 1924'te yürürlüğe giren Lozan Antlaşması ile Osmanlı İmparatorluğu'nun toplam dış borç miktarı 161.603.833 altın lira olarak hesaplandı, Türkiye'nin hissesine de 105.559.623 altın lira düştü. Böylece yeni kurulmuş olan, ekonomik büyümeyi ve bağımsızlığı ilke edinen Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı İmparatorluğu'nun iktisadi ve siyasi gelişmesine darbe vuran dış borçlarını üstlenerek büyük bir yükümlülük altına girmiş oldu

Türkiye Cumhuriyetini bu büyük borç yükünden kurtaran, onu makul bir seviyeye indirerek ekonomik gelişme önündeki büyük bir engeli kaldıran şey ise Türkiye Cumhuriyeti temsilcileri ile Borçlar Meclisi temsilcileri arasında 1930 yılında başlayan ve 3 yıl devam eden görüşmeler oldu. Görüşmelerde Türk heyeti, ısrarla ülkenin içinde bulunduğu ekonomik sorunları ön plana çıkartarak borçların yeniden yapılandırılmasını ve borç miktarının azaltılmasını talep etti. Aksi takdirde Hükümet'in borçlarını ödeyemeyeceğini bildirdi. Görüşmelerin sonunda da amacına ulaştı ve 1933 tarihinde imzalanan borçlar sözleşmesi ile Türkiye'nin 107.528.461 altın liralık borcu 8.578.343 altın lira olarak yeniden hesaplandı. Böylece Türkiye büyük bir borç yükünden kurtuldu.

Bu nedenle üç yıl devam eden görüşme süreci, süreç boyunca Türk heyetinin yaptığı çalışmalar ve görüşmelerin sonunda imzalanan 1933 borçlar sözleşmesi çok büyük bir diplomatik, politik ve ekonomik başarı olarak değerlendirilmelidir.

Kaynakça

1.Arşiv Belgeleri

A. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

BCA, Dosya 12810, Fon Kodu. 30.10.0.0, Yer No. 136.977.14.

BCA, Dosya 12811, Fon Kodu. 30.10.0.0, Yer No. 136.977.16.

BCA, Dosya 12817, Fon Kodu. 30.10.0.0, Yer No. 136.977.22.

BCA, Dosya. 12825, Fon Kodu. 30.10.0.0, Yer No. 136.978.5.

BCA, Sayı. 12130, Fon Kodu. 30.18.1.2, Yer No. 25.3.8.

BCA, Sayı. 12133, Fon Kodu. 30.18.1.2, Yer No. 25.3.11.

BCA, Sayı. 13335, Fon Kodu. 30.18.1.2, Yer No.31.63.11.

BCA, Dosya.12835, Fon Kodu. 30.10.0.0, Yer No. 136.978.15.

BCA, Sayı. 13697, Fon Kodu. 30.18.1.2, Yer No. 33.2.1.

BCA, Dosya. 12839, Fon Kodu. 30.10.0.0, Yer No. 136.978.18.

BCA, Dosya. 12843, Fon Kodu. 30.10.0.0, Yer No. 137.979.2.

BCA, Dosya. 12841, Fon Kodu. 30.10.0.0, Yer No. 137.979.1.

2. Kitaplar

AÇBA, Sait, *Osmanlı Devleti'nin Dış Borçlanması (1854-1914)*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, Afyon 1995.

AKALIN, Güneri, *Atatürk Dönemi Maliye Politikaları*, Maliye Bakanlığı Yayınları, Ankara 2008.

AKYILDIZ, Ali, *Osmanlı Finans Sisteminde Dönüm Noktası Kağıt Para ve Sosyo-Ekonomik Etkileri*, Eren Yayıncılık, İstanbul 1996.

BLAISDEEL, Donald C, *Osmanlı İmparatorluğunda Avrupa Mali Denetimi Düyun-ı Umumiye*, Çev: Ali İhsan Dalgıç, Doğu Batı Yayınları, İstanbul 1979.

DEMİRCİ, Sevtap, *Belgelerle Lozan, Taktik-Stratejik-Diplomatik Mücadele 1922-1923*, Çev: Mehmet Morali, Alfa Yayınları, İstanbul 2011.

DURU Cihan-TURAN Kemal-ÖNGEOĞLE Abdurrahman, *Mondros'tan Cumhuriyet'e Mali ve Ekonomik Sorunlar*, Tisa Matbaacılık Yayınları, Ankara 1982.

EKİNCİ, Mehmet Fatih, *Türkiye'nin Mali İntiharı*, Platin Yayınları, Ankara 2008.

ERKİN, Feridun Cemal, *Dışişlerinde 34 Yıl Anılar Yorumlar*, C.I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1987.

GOLOĞLU, Mahmut, *Tek Partili Cumhuriyet (1931-1938)*, Kalite Matbaası, Ankara 1974.

KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, C.VI, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1983, s.203-208.

KARAMURSAL, Ziya, *Osmanlı Mali Tarihi Hakkında Tetkikler*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989.

KURUÇ, Bilsay, *Mustafa Kemal Döneminde Ekonomi*, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1987.

KÖMÜRÇAN, Kirkor, *Türkiye İmparatorluk Devri Dış Borçlar Tarihçesi*, Şirketi Mürettebiye Basımevi, İstanbul 1948.

MÜDERRİSOĞLU, Alptekin, *Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları*, Maliye Bakanlığı Yayınları, Ankara 1974.

ÖZDEMİR, Biltekin, *Osmanlı Devleti Dış Borçları*, Ankara Ticaret Odası Yayını, Ankara 2009.

PARASIZ, İlker, *Türkiye Ekonomisi*, Ezgi Kitapevi, Bursa 1998.

SAYAR, Nihad S, *Türkiye İmparatorluk Dönemi Siyasi, Askeri, İdari ve Mali Olayları*, Nihad Sayar Yayın ve Yardım Vakfı Yayınları, İstanbul 1978.

TEKELİ, İlhan-İLKİN Selim, *1929 Dünya Buhranında Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları*, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Yayınları, Ankara 1983.

JHS
20

**History
Studies**

Volume 7
Issue 4
December
2015

- TEPİR, Naci, *Osmanlı Devleti'nde İlk Devlet Borçları Düyun-ı Umumiye*, Yeni Asya Matbaası, İstanbul 2008.
- TEZEL, Yahya Sezai, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi, (1923-1950)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1994.
- TOKGÖZ, Erdiñç, *Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-2001)*, İmaj Yayınevi, Ankara 2001.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi, C.IV*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1982, s.596-602.
- YENİAY, Hakkı, *Osmanlı Borçları Tarihi*, Mehmet İhsan Matbaası, Ankara 1936.
- YILMAZ, Faruk, *Osmanlı'nın Borç Batağı Düyun-ı Umumiye*, İz Yayıncılık, İstanbul 2011.

3. Makaleler

- AFYONCU Erhan, “10 Soruda Osmanlı Borçları”, *Popüler Tarih*, S.12, Mayıs 2001, s.17-21.
- AYSAL, Necdet, “Kırım Savaşı'ndan Lozan Barış Antlaşması'na Osmanlı Dış Borçlarının Tarihsel Gelişimi”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S.53. (Lozan Antlaşması Özel Sayısı), Ankara 2013, s.1-28.
- BORATAV, Korkut, “1923-1929 Yıllarının İktisat Politikası Açısından Dönemlendirilmesi”, *Atatürk Döneminin Ekonomik ve Toplumsal Tarihiyle İlgili Sorunlar Sempozyumu*, İstanbul 1977, s.39-52.
- ENGİN, Vahdettin, “İlk Alınışından 135 Yıl Sonra Dış Borçlar Tarihine Bir Bakış”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C.5, İzmir 1990, s.263-271.
- İLKİN, Selim, “Türkiye'de Merkez Bankası Fikri'nin Gelişimi”, *Türkiye İktisat Tarihi Semineri*, Ankara 1973, s.537-586.
- KESKİNKILIÇ, Erdoğan, “Dış Borçlar Sürecinde Düyun-ı Umumiye İdaresi”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, S.20, Eylül 1998, s.52-62.
- KESKİNKILIÇ, Erdoğan, “ Reji İdaresi ve Kuruluşu” *Akademik Araştırmalar Dergisi (Osmanlı Özel Sayısı)*, S.4-5, 2000, s.657-676.
- KODAMAN, Bayram, “Osmanlı Devleti'nin Yükseliş ve Çöküş Sebeplerine Genel Bakış”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.16, Aralık 2007, s.1-24.
- KOPAR Metin-YOLUN Murat, “18. Ve 19. Yüzyıllarda Osmanlı Borçlar Tarihine Bir Bakış”, *History Studies*, Mart 2012, s.336-358.
- KORALTÜRK, Murat, “Osmanlı Borçları ve 1875 Moratoryumu (6 Ekim 1875)”, *Tarih ve Toplum*, C.24, S.142, Ekim 1995, s.51-56.
- KURNAZ, Şefika, “Osmanlı Borçları (1854-1954)”, *Milli Eğitim Dergisi*, S.90, Ekim 1989, s.63-73.
- KÜÇÜK Cevdet-ERTÜZÜN Tevfik, “Düyun-ı Umumiye”, *İslam Ansiklopedisi*, C.10, İstanbul 1994, s.58-62.
- NADİ, Yunus, “Osmanlı Borçları”, *Cumhuriyet*, 10 Ekim 1930.

JHS
21

*History
Studies*

Volume 7
Issue 4
December
2015

SARAÇOĞLU, Şükrü, “Borçlar Meselesinin Halli”, *Ülkü*, C.I, S.5, 5 Haziran 1933, s.337-344.

ZARAKOLU, Avni, “1929-30 Dünya Ekonomik Krizi Karşısında Türk Ekonomisi ve Alınan Krizle Mücadele Tedbirleri”, *Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişme Semineri*, Ankara 1982, s.89-103.

YILDIRIM, İsmail, “Ondokuzuncu Yüzyıl Osmanlı Ekonomisi Üzerine Bir Değerlendirme (1838-1918)”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.11, S.2, Elazığ 2001, s.313-26.

4-Gazeteler

Akşam (1930-1933)

Cumhuriyet, (1928-1933)

Hakimiyet-i Milliye (1930-1933)

Vakit (1930-1931)

5-Resmi Yayınlar

TBMM Zabıt Ceridesi, III. Devre, C.VII, İnikat 31 (28 Ocak 1929), s.83-84.

TBMM Zabıt Ceridesi, III. Devre, C.XIX, İnikat 59 (17 Mayıs 1930), s.78-79.

TBMM Zabıt Ceridesi, III. Devre, C.XX, İnikat 88 (17 Haziran 1930), s.273.

TBMM Zabıt Ceridesi, III. Devre, C.XXI, İnikat 82 (25 Eylül 1930), s.10.

TBMM Zabıt Ceridesi, III. Devre, C.XXI, İnikat 84 (2 Ekim 1930), s.57.

TBMM Zabıt Ceridesi, III. Devre, C.XXII, İnikat 1 (1 Kasım 1930), s.3.

TBMM Zabıt Ceridesi, IV. Devre, C.II, İnikat 11 (8 Haziran 1931), s.44.

TBMM Zabıt Ceridesi, IV. Devre, C.II, İnikat 14 (15 Haziran 1931), s.65-66.

TBMM Zabıt Ceridesi, IV. Devre, C.III, İnikat 27 (14 Temmuz 1931), s.85-86.

TBMM Zabıt Ceridesi, IV. Devre, C.III, İnikat 28 (15 Temmuz 1931), s.110-116.

TBMM Zabıt Ceridesi, IV. Devre, C.IX, İnikat 68 (22 Haziran 1932), s.240.

TBMM Zabıt Ceridesi, IV. Devre, C.XV, İnikat 61 (28 Mayıs 1933), s.397-400.

TC Resmi Gazete, 24 Aralık 1930.

TC Resmi Gazete, 4 Haziran 1933.

6-Tezler

AKSOY, Erdem, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Yenileşme Döneminde Dış Borçların Bütçe Açıklarının Finansmanı Üzerindeki Etkisi (1699-1923)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2012.

ARSLAN, Gürbüz, *Şükrü Saraçoğlu'nun Hayatı ve Siyasi Faaliyetleri (1886-1953)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2014.

JHS
22

History
Studies

Volume 7
Issue 4
December
2015

KESKİNKILIÇ, Erdoğan, *Osmanlı Düyun-ı Umumiye İdaresi'nin Kuruluşu*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1997.

YILMAZ, Faruk, *Hukuki İktisadi Mali Yönleriyle Osmanlı Borçlarının (Düyun-ı Umumiye-i Osmaniye'nin) Tasfiyesi Meselesi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1995.

JHS
23

*History
Studies*

*Volume 7
Issue 4
December
2015*